

อุปกรณ์การทัศน

ปราสาทหินพิมาย พระพุทธรูป เทวรูป

และ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา

Mr. Dr. W. S. Smith

๑ ม.ค. ๒๕๐๒.

อุปกรณ์การทัศน

ปราสาทหินพิมาย พระพุทธรูป เทวรูป

และ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

อำมาตย์ตรี

พระสมรรถบริหาร

(พ่วง พรหมบุตร)

เรียบเรียง

เนื่องในการทำบุญอายุครบ ๖ รอบ

วันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

สงวนลิขสิทธิ์

คำนำ

เนื่องในงานทำบุญอายุครบ ๖ รอบของข้าพเจ้า ณ วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ ในฐานะที่ข้าพเจ้าตั้งภูมิลำเนาอยู่ใน จังหวัดนครราชสีมา และสนใจในวัตถุโบราณมานานแล้ว จึงได้ พิมพ์หนังสือ เรื่องโบราณสถาน และวัตถุโบราณ เฉพาะที่มี อยู่ในจังหวัดนครราชสีมา คือเรื่องปราสาทหินพิมาย เรื่อง พระพุทธรูป เทวรูป และเรื่องท้าวสุรนารี วีระสตรีไทย ซึ่งมี อนุสาวรีย์อยู่ในเมืองนครราชสีมา รวมเล่มเดียวกัน

อนึ่ง มีผู้ให้ความเห็นว่า หนังสือเล่มนี้จะเรียบเรียงย่อๆ เป็นเล่มเล็ก ก็ยังเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาในทางโบราณคดี ทั่วไป ตลอดจนผู้มาทัศนศึกษาเมืองนครราชสีมาได้ไม่มากนักน้อย ควรจะพิมพ์เผยแพร่เป็นวิทยาทานด้วย จึงได้พิมพ์เพิ่มจำนวน ขึ้นอีก การเรียบเรียงย่อแต่ไม่ขาดข้อความสำคัญ เพื่อท่านผู้อ่านจะได้อ่านง่าย เข้าใจง่าย และไม่รำคาญ หากมีข้อบกพร่องประการใด ข้าพเจ้าขออภัยแก่ท่านผู้อ่านด้วย ที่สุดแห่งคำนำนี้ ข้าพเจ้าขอความประสิทธิพรแห่งพระรัตนตรัย และเทวภินิหาร จงบันดาลให้บังเกิดสุขสวัสดิ์สวัสดีพัฒนามงคลแด่ท่านผู้อ่านหนังสือนี้ด้วยเทอญ.

พระสมรรตบริหาร

ข้าราชการบำนาญ จังหวัดนครราชสีมา

กรรมการผู้จัดการบริษัทราชสีมาสามัคคี จำกัด

เลขห้อง 105

๔๖

เลขหมู่ 915. 9332

ล 2750

9.1

เลขทะเบียน น 34 บ 19362

doiond...

สารบาญ

๑. จังหวัดนครราชสีมา	หน้า ๑
๒. ปราสาทหินพิมาย	หน้า ๓
๓. พระพุทธรูป และ เทวรูป	หน้า ๑๒
๔. ลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่างๆ	หน้า ๒๓
๕. ท้าวสุรนารี	หน้า ๓๐

จังหวัดนครราชสีมา

จังหวัดนี้ ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดพระนคร ห่างออกไป ๒๖๔ กิโลเมตร (วัดตามทางรถไฟ) ภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง พื้นดินสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ เมตร มีทางติดต่อกับจังหวัดพระนครโดยทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทางรถยนต์ตามเส้นทางถนนพหลโยธิน แยกที่กิโลเมตร ๑๐๘ ไปตามถนนมิตรภาพ ระยะทางรวม ๒๕๓ กิโลเมตร และอีกทางหนึ่ง คือ ทางอากาศ

ในจังหวัดนี้ มีเมืองเก่าสมัยขอมอยู่ ๒ เมือง ชื่อเมือง “โคราชบุรี” กับเมือง “เสมา” ต่อมาเป็นเมืองร้างทั้ง ๒ เมือง มาในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้สร้างเมืองใหม่ คือเมืองในปัจจุบันนี้ เรียกชื่อว่า “เมืองนครราชสีมา” เคยเป็นเมืองหน้าด่านที่ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์แต่กรุงศรีอยุธยาตลอดจนถึงรัชกาลที่ ๓ เคยเป็นเมืองโต ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดให้ยกขึ้นเป็นหัวเมืองเอก

จังหวัดนครราชสีมา แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๔ อำเภอ กับ ๑ กิ่งอำเภอ มีพลเมืองมาก (เก่าแสนเศษ) เป็นที่สามในราชอาณาจักรไทย เคยเป็นจังหวัดที่ทั้งส่วนราชการภาค ๓ มีหัวหน้าชนภาค

บังคับบัญชาอยู่หลายส่วน ในด้านการทหารก็เป็นทั้งกองบังคับการ
ของกำลังทหารเหล่าต่าง ๆ ทั้งทหารบก ทหารอากาศ และเป็นทั้ง
กองบัญชาการกองทัพที่ ๒ ด้วย

โบราณสถานและวัตถุโบราณในจังหวัดนี้ มี ๖๔ แห่ง แต่ที่
งามมากควรแก่การศึกษาคือ ปราสาทหินพิมาย อยู่ตำบลในเมือง
อำเภอพิมาย ห่างจากศาลากลางจังหวัดประมาณ ๕๖ กิโลเมตร

ปราสาทหินพิมาย

บริเวณปราสาทหิน องค์กลาง คือ ปราสาทใหญ่
องค์ซ้าย คือ ปราสาทพรหมทัต
องค์ขวา คือ ปราสาทหินแดง

ฉะเพาะปรากฏปราสาทองค์ใหญ่

ปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมายเป็นป็นขนิษฐสถานโบราณเก่าแก่ทางพระพุทธศาสนา ที่ขอมได้สร้างขึ้นเป็นพุทธาวาส ตามลัทธิมหายาน โดยถ่ายแบบมาจากปราสาทหินที่ราชธานีนครอมสุมย์ขอมยังเรื่องอำนาจอยู่ในสุวรรณภูมิ

ในบรรดาปราสาทหินที่ขอมได้สร้างขึ้นไว้ทั้งที่อุทิศสำหรับพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ รวมทั้งสิ้นกว่า ๗๐๐ แห่งนั้น เกือบจะกล่าวได้ว่าไม่มีที่ใดงดงามเท่าปราสาทหินพิมาย ผู้มีประสบการณ์และลวดลายทำอย่างประณีตเกลี้ยงเกลาที่สุด แม้ที่นครอม และนครวัตซึ่งทั่วโลกดลิ่งในความวิจิตรพิสดาร ก็ยังไม่งดงามไปกว่าที่พิมายเลย

โบราณสถานแห่งนี้ นักปราชญ์ผู้ชำนาญทางช่างสันนิษฐานว่าสร้างในรัชสมัย พระเจ้าไชยวรมันที่ ๕ ราวปี พ.ศ. ๑๕๑๑ - ๑๕๔๔ แต่ผู้ชำนาญฝ่ายสถาปัตยกรรม กองโบราณคดี กรมศิลปากรได้สันนิษฐานว่า ปราสาทหินแห่งนี้ได้สร้างในสมัย พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๕๒ ด้วยเหตุว่า กองโบราณคดีได้ขุดพบศิลาจารึกในบริเวณปราสาทหิน ชวนให้เชื่อได้ว่าสร้างในรัชกาลนี้

ในบางแห่งก็ว่า ขอมเริ่มสร้างปราสาทหินมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๑๐๐ และทำกันเรื่อยมา ไม่มีเวลาหยุดหย่อนจนถึง พ.ศ. ๑๗๐๐ ขอมเลิ

อำนาจและหมกกำลังลง การสร้างปราสาทหินก็ตองสนสูลงด้วย
บรรดาปราสาทหิน ไม่ว่าจะสร้างขึ้นในที่แห่งใด และไม่ว่าจะใหญ่
หรือเล็กขอมยังทำไม่แล้วเสร็จสักแห่งเดียว แม้ปราสาทหินพิมายหรือท
นครวัด ก็ยังทำไม่เสร็จเช่นเดียวกัน

ที่เช่นเช่นนั้นเพราะตองแก้ไขเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ทำไปแล้วให้เป็นไป
อีกอย่างหนึ่ง เช่นแก้พุทธาวาสให้เป็นเทวสถาน แก้เทวสถานให้เป็น
พุทธาวาส หรือแก้ไขเทวสถานที่สร้างขึ้นตามลัทธิ ศิวะ ให้เป็นเทว
สถานตามลัทธิ วิษณุเวญ ทงนสืบเนื่องมาแต่พระเจ้าแผ่นดินบางพระ
องค์ถอปทธศาสนา บางพระองค์ถอศาสนาพราหมณ์

นักโบราณคดีบางคนก็ให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า การสร้างปราสาท
หินนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยากมาก นับตั้งแต่ไปสกัดหินจากภูเขา มา จน
กระทั่งลงมือก่อสร้างตองกินเวลานาน จะทำให้แล้วเสร็จรวดเร็วถึงทำ
ด้วยเครื่องมือย่อมไม่ได้ และจะสร้างให้แล้วเสร็จในรัชกาลเดียว
ก็ไม่ได้ เพราะกษัตริย์ขอมถอคิดว่าอายุจะไม่ยืน จะต้องให้รัชกาล
ต่อ ๆ ไปได้รวมก่อสร้างด้วย

และเมื่อมีการสร้างปราสาทหินอยู่รายใดแล้ว พวกขอมถอว่า
เขายังมีอำนาจอยู่อย่างเต็มที่ อีกทั้งในสมัยนั้นพวกขอมยังมีคคิดว่า
ใครผู้ใดได้ทำการก่อสร้างปราสาทหิน ย่อมได้บุญกุศลอย่างล้าเลิศ
ถึงนั้นจะเห็นได้ว่า คนในอาณัติของขอมทั้งมวลไม่เคยก่อความวุ่นวาย
หรือกบฏในการสร้างปราสาทหินทุกแห่ง

การสร้างปราสาทหิน ขอมได้แบบอย่างมาจากอินเดีย คือ ราว พ.ศ. ๗๐๐ ชาวอินเดียฝ่ายใต้พวกหนึ่ง นับถือศาสนาพราหมณ์ ชอบ โทณทัณณะ ได้ถือฤๅษสมรสกับนางพญาขอม (มหาเทวี) ทั้งแต่ นั้นมา ราชวงศ์ขอมก็เป็นเชื้อสายอินเดีย เมื่อชาวอินเดียได้เป็นใหญ่ ก็ชักชวนให้พวกขอมนับถือศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีไปตาม อย่างอินเดีย จนกระทั่งขอมได้เรื่องอำนาจขึ้นเป็นลำดับ

ในชั้นต้น ชาวอินเดียเป็นครูถ่ายทอดวิชาความรู้ทุกทางรวมทั้ง ทางช่างด้วย ดังนั้นศิลปกรรมการก่อสร้างของอินเดียจึงได้ถ่ายทอด มาสู่ขอม ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า ศิลปกรรมก่อสร้างปราสาทหินของขอม ละม้ายคล้ายคลึงกับโบสถ์เทวสถานและเทวาลัย ที่สร้างขึ้นก่อนใน ประเทศอินเดียโดยทั่วไป และอินเดียเองก็ได้รับถ่ายทอดมาจากกรีก อีกทีหนึ่ง ภายหลังจาก พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์ มาเซโดเนียชาติกรีก กริธาทัพเข้ามาที่อินเดีย นอกจากทหารแล้ว พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ยังได้นำเอาช่างปราชญ์และพวกช่างก่อสร้าง ช่าง ยื่น ช่างแกะสลักหิน ทั้งศิลปวิทยาการของกรีกมาเผยแพร่ในอินเดีย อย่างมากมาย และกรีกเองก็ได้รับถ่ายทอดมาจากอียิปต์ ซึ่งเจริญ รุ่งเรืองมาก่อนอีกชั้นหนึ่ง เช่น การก่อสร้างปิรามิดด้วยหิน แกะสลัก หินทำศิลาจารึก เป็นต้น

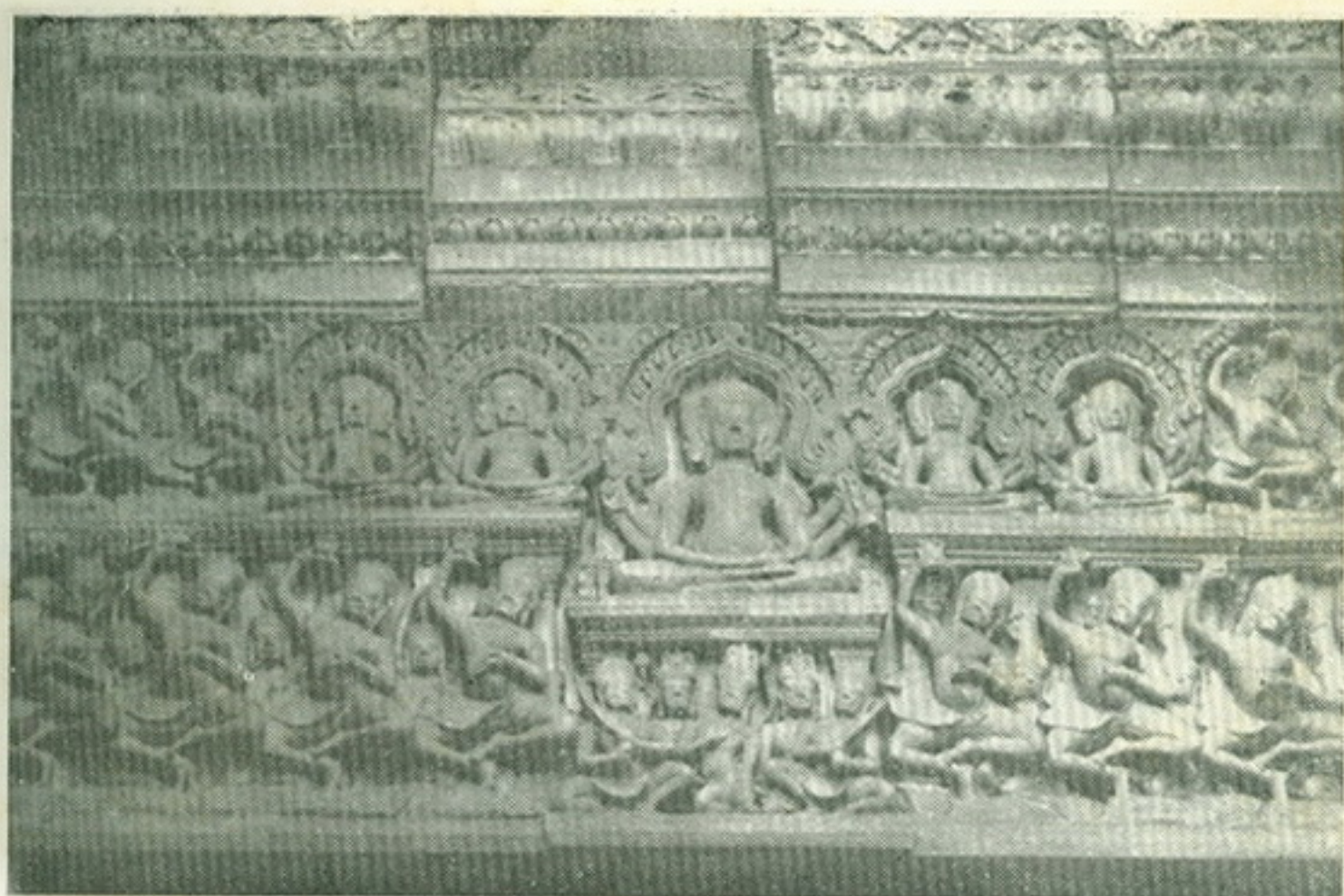
แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีนักโบราณคดีบางคน เชื่อว่าคนไทยเรา

น่าจะมีส่วนในการก่อสร้างปราสาทหินนี้ด้วย โดยให้เหตุผลว่า บรรพบุรุษของไทย บางส่วนได้อพยพมาสู่สุวรรณภูมิตั้งแต่ พ.ศ. ๕๐๐ และกระจัดกระจายอยู่เป็นกลุ่ม ๆ โดยทั่วไป แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่มีหลักฐานพอจะยืนยันได้แน่ชัด

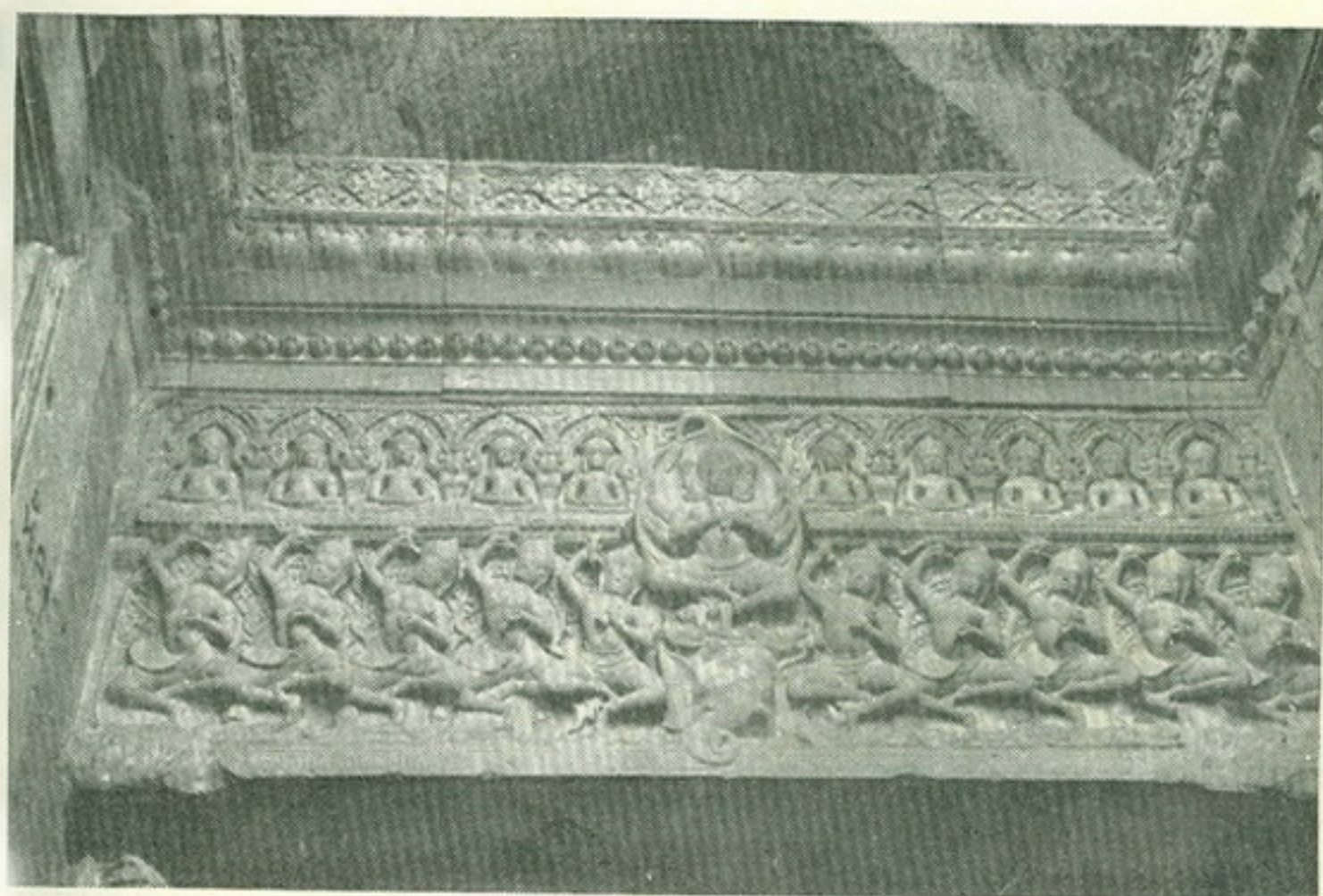
การก่อสร้างปราสาทหินพิมายนั้น ขอมสร้างใหญ่โต และสวยงามกว่าที่ทั้งในมณฑลอื่น ๆ ทั้งหมด ทั้งนี้ น่าจะคำนึงว่าที่ทั้งมณฑลราชธานีพิมายนั้น สำคัญที่สุดของขอมในครั้งกระโน้น และที่ทั้งปราสาทหิน มักจะเป็นทำเลที่มีแหล่งน้ำแทบทุกแห่ง ทั้งขอมยังได้ขุดสระเพื่อเก็บน้ำฝนไว้ใช้ในฤดูแล้ง จึงเชื่อว่านักโบราณคดีครั้งกระโน้น เห็นว่าพิมายเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชผล ธัญญาหารและมังสาหารเป็นอันมาก

ปราสาทหินพิมายสร้างขึ้นอย่างมหัศจรรย์จากหินต่าง ๆ เช่น หินทราย และหินภูเขา จึงรู้สึกพิศวงอย่างยิ่งว่า ขอมเอาหินที่ไหนมาสร้างขึ้น ทั้ง ๆ ที่ใกล้เคียงกับเมืองพิมาย ก็ไม่เห็นมีภูเขาที่ไหน นักโบราณคดีได้ให้คำตอบว่า ขอมได้ไปตั้งกองสกัดหินจากภูเขาทางทิศใต้ตลอดทิศตะวันตก เช่น ภูเขาคงเริง ภูเขากำแพง ภูเขาคงพญาไฟ และภูเขาเพชรบูรณ์ เป็นต้น แล้วลากเส้นมาทางบกและทางน้ำเป็นระยะทางกว่า ๑๖๐ กิโลเมตร สำหรับศิลาแลงนั้นมีอยู่ใต้ดินตามโคกทั่วไปใกล้กับพิมายนั่นเอง

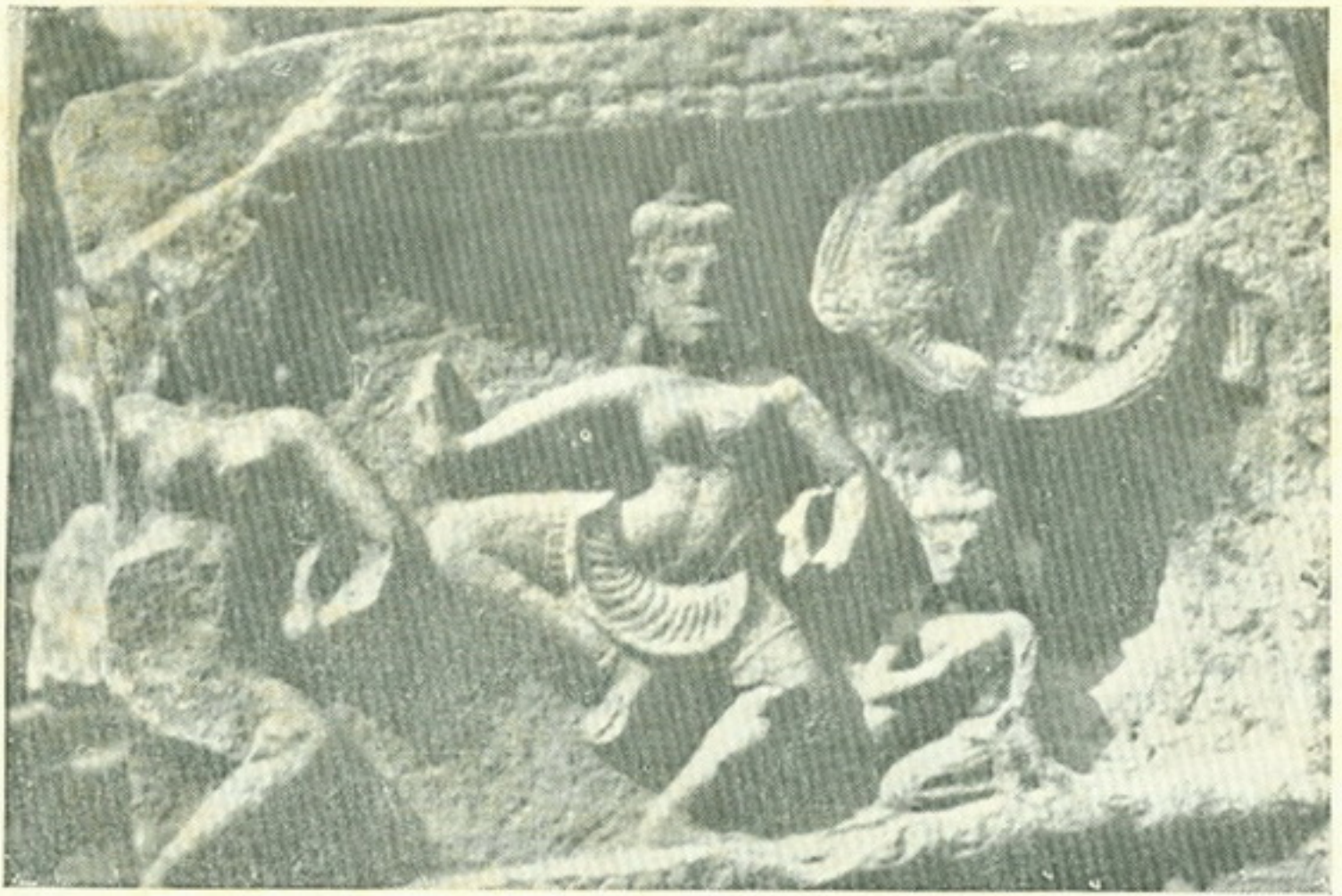
ก่อนที่จะลงมือก่อสร้าง ต้องลงมือทำพื้นฐานให้มั่นคงแข็งแรง

ลวดลายสลักในหินบนประตูปราสาท

ลวดลายสลักในหินบนประตูปราสาทอีกด้านหนึ่ง

ลายสลักหินเป็นเทวรูปท่ารำ ตามฝาผนังของปราสาท

ลายสลักหินเป็นเทวรูปที่ฝาผนังปราสาท

แล้วจึงเอาศิลาแลงหรือหินใส่ ปรับพื้นฐานให้แน่นหนา จากนั้นก็ก่อ
สร้างปราสาทหินขึ้นจากพื้นฐานตามรูปทรงที่กำหนดไว้ เมื่อสงฆ์ขุด
นักรบ ทำคันชั่งยกศิลาแลงหรือหินก่อขึ้นตามลำดับ นับว่าเป็นเรื่อง
ที่จะต้องใช้วิทยาการและความรู้ ความชำนาญอย่างมากมาย เมื่อ
พิจารณาแล้วไม่น่าเชื่อว่าคนในสมัยนั้นจะทำได้

จากนั้นช่างแกะสลักที่มีฝีมือเป็นเยี่ยม ก็จะแกะสลักภาพและ
ลวดลายต่าง ๆ อย่างวิจิตรพิสดารลงในเนื้อหิน พร้อมกับจารึกเรื่อง
ที่เป็นสาระสำคัญไว้ตามกรอบประตู ตามเสา ตามฝาผนังทุกแห่ง

ปราสาทหินพิมายตั้งอยู่บนฝั่งขวาของลำน้ำมูล ในท้องที่อำเภอ
พิมาย จังหวัดนครราชสีมา ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ริมประตูปราสาท
หินพิมายชั้นกลางทางทิศใต้ มีถนนหินจากตัวเมืองนครราชสีมาไป
ถึงที่ว่าการอำเภอพิมาย ระยะทาง ๕๖ กิโลเมตรการไปมาสะดวกทุก
ฤดูกาล ขณะนั้นนักท่องเที่ยวจากกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงเดินทาง
ไปชมปูชนียสถานสำคัญแห่งนี้สัปดาห์หนึ่งหลายพันคน

ปราสาทหินพิมายยังคงมีจารึกพระสุเมธาธิบดีมหาราชแล้วแต่ก็ยังเป็น
โบราณสถานอันทรงอิทธิพล และมีสัญลักษณ์ของความพิศวงให้แก่
ผู้ไปพบเห็นอย่างมากมายหลายประการ

ตัวปราสาทหินล้อมรอบไปด้วยกำแพงทึบ ๓ ชั้น เป็นรูปสี่เหลี่ยม
ผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศใต้ กำแพงชั้นแรก เรียกว่า “กำแพงเมือง”
กว้าง ๕๖๕ เมตร ยาว ๑๐๓๐ เมตร กำแพงชั้นกลางกว้าง ๒๒๐ เมตร

ยาว ๒๗๕.๕ เมตร และกว่าจะถึงตัวปราสาท มีระเบียบคึกเป็น
กำแพงชั้นในอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมีซุ้มประตูขนาดใหญ่ตั้งอยู่กลางกำแพง
ทั้งสี่ด้าน ย่อส่วนแนวเดียวกัน สามารถมองเห็นประตูชั้นในของ
ปราสาทใหญ่ได้

ตัวปราสาทมีลักษณะ เป็นพระปรางค์องค์ใหญ่ กว้าง ๑๘ เมตร
ยาว ๓๒.๕ เมตร ทำด้วยหินทรายล้วน ๆ ทรวดทรงงดงามกลมกลืน
รักษันทกชั้น ทุกส่วนตั้งแต่พื้นฐานถึงยอด คุ้แต่ไกลคล้ายวิมาน
ในรูปเขียน สูงจากพื้นดินรวมทั้งยอดขณะนั้นประมาณ ๑๘ เมตร ยอด
ยังทำไม่แล้วเสร็จ หรืออาจจะหักหายไปประมาณ ๖ เมตรก็ได้

ภายในพระปรางค์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละ ๔.๔๐
เมตร ขณะนี้ว่างเปล่าไม่มีอะไรเหลืออยู่ ชั้นเกิมนั้นนิยฐานว่า คง
ประดิษฐานพระพุทธรูปพระศากยะมุนีศรีสรรเพชญ์ พระพุทธเจ้าในลัทธิ
มหายาน ลวดลายภายในสลักรูปเรื่องราวพระพุทธเจ้าปางมารวิชัย

ข้างหน้ามณฑปพระปรางค์ออกไปทางทิศใต้ มีปราสาทหินสร้าง
เคียงกันอยู่ องค์ที่สร้างด้วยศิลาแลงซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก เรียกว่า
“ปรางค์พรหมทัต” เล็กกรองลงมาจากองค์ใหญ่ทางทิศตะวันตก
เรียกว่า “ปรางค์หินแดง”

ปรางค์พรหมทัต ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ประดิษฐานรูป
พระเจ้าพรหมทัต กับ นางอรพินทร เวลานี้เก็บมารักษาไว้ที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ส่วนปรางค์หินแดงนั้น สันนิษฐานว่า
ประดิษฐานรูปพระโพธิสัตว์ องค์ที่สำคัญที่สุดซึ่งมีผู้คนเคารพนับถือ
บูชามาก คือ พระโลเกศวร กับ พระวัชรปราณี ในลัทธิมหายาน

ข้างหน้าปรางค์ใหญ่ทั้ง ๓ คูคล้ายจะเป็นปราสาทหมู่หนึ่ง มี
กำแพงหินรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบและภายในกำแพงชั้นใน พวกพราหมณ์
ได้สร้างหอพราหมณ์ขึ้น ข้างหลังปราสาทหินองค์ตะวันตก ขณะนี้พัง
ระเนระนาดแล้ว

กำแพงชั้นกลางและกำแพงชั้นนอก สร้างด้วยหินทรายเป็นส่วน
มาก ประตูประจำทิศทั้งสี่ทิศ ทำด้วยหินซึ่งสกัดมาจากภูเขาต่งซ้อน
กันหลายชั้นแลดูใหญ่โต เสาประตูใหญ่เป็นเสาหินสี่เหลี่ยม เครื่อง
ยนต์ไม่มี (ยังทำไม่เสร็จ) ตามประตูคานข้างสลักภาพเรื่องพระพุทธ
ศาสนาบ้าง เรื่องชาดกบ้างเรื่องรามเกียรติ์บ้าง และสลักลวดลาย
ต่าง ๆ กันหลายอย่าง ตามเสาประตูนั้นก็จะมีจารึกแต่อักษรลยเลือนไป
มากแล้ว ทุกประตูหักพังเกือบหมด ที่ทรงรูปอยู่ข้างนั้นก็มีแต่ส่วนที่
กรมศิลปากรมาบูรณะค่าจนไว้ด้วยเครื่องมือและคอนกรีต ส่วนตัว
กำแพงก็หักพังมากเหมือนกัน แต่ยังมีทรงรูปเป็นกำแพงอยู่ตลอดทั้ง
สี่ด้าน

ข้างหน้าประตูชั้นกลางทางทิศใต้ออกไปทางคานขวามือ มี

ปราสาทหินองค์หนึ่ง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างราว ๒๔ เมตร ยาว ๓๒ เมตร และภายในกำแพงชั้นกลาง มีปราสาทหินอีกองค์หนึ่ง รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างยาวด้านละ ๒๐ เมตร หักพังหมด จะมองเห็น เหลือข้างเล็กน้อย คือฝาผนังบางส่วน ซึ่งพอมิประตูและหน้าต่างบ้าง สังกะศกมีห้องหินสลัษัษซ้อนกัน ปราสาทหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็น เทวสถานทีสร้างขนตามลัทธิ ศิวะ และปราสาทรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นเทวสถานสร้างขนตามลัทธิวิษณุเวญ ซึ่งแพร่มาถึงเมืองขอม ที่หลังลัทธิศิวะ

หนึ่ง ทางทิศเหนือที่ติดต่อกับเทวสถานทีสร้างขนตามลัทธิ วิษณุเวญ นี้ มีโบสถ์หลังหนึ่งทำด้วยเครื่องไม้ ทำตามแบบหลวงมี เสาบายสองแผ่นซ้อน ฝั่มอข้างกรงศรีอยุธยา กรมหมื่นเทพพิพิธ สร้างขนในขณะทีพระองค์มาตั้งตัวเป็นเจ้าพิมายอยู่กักหนึ่ง สมัยเมือ กรงศรีอยุธยาแตกแยกออกเป็นหลายก๊ก โบสถ์หลังนี้ยังปรากฏอยู่ แต่ชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว

ในโบสถ์นี้ประดิษฐาน พระพุทธรูปนาคปรก สลักด้วยศิลาฝั่มอ ข้างนครธม มีแปลกหน้าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือ หน้าตักกว้าง ๗๕ เซ็นติเมตร และจากเกศถึงพระศกก็ ๗๕ เซ็นติเมตรเท่ากัน เป็น พระพุทธรูปทีกว้างงดงามหาได้ยาก

จะเห็นได้ว่าปราสาทหินทุกองค์ที่พิมายนี้ ตลอดทั้งขั้มประตูและ กำแพงยังสร้างไม่แล้วเสร็จคงทำค้างอยู่เหมือนตอนนั้น ๆ เช่นการแกะ

สลักภาพและลวดลายก็ยังทำค้างอยู่ บ้างก็ยังไม่ได้ชักเงา บ้างก็ยังไม่ได้แกะสลักลวดลายเป็นต้น

ปราสาทหินพิมายแห่งนี้เป็นโบราณสถานที่มีทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทางสถาปัตยกรรม และทางโบราณคดีที่สำคัญที่สุดในประเทศไทย ขณะนี้ กรมศิลปากร โดยการเสนอแนะของนักโบราณคดีต่างประเทศ ขอให้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นตามรูปเดิม และเนื่องจากปรากฏว่า ทางกรมศิลปากร ไม่มีงบประมาณ จึงได้ขอความร่วมมือทางการเงินไปยังองค์การชื้อาโตแล้ว ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นแหล่งกลางในการศึกษาค้นคว้าด้านโบราณคดีของเอเชียอาคเนย์ต่อไป

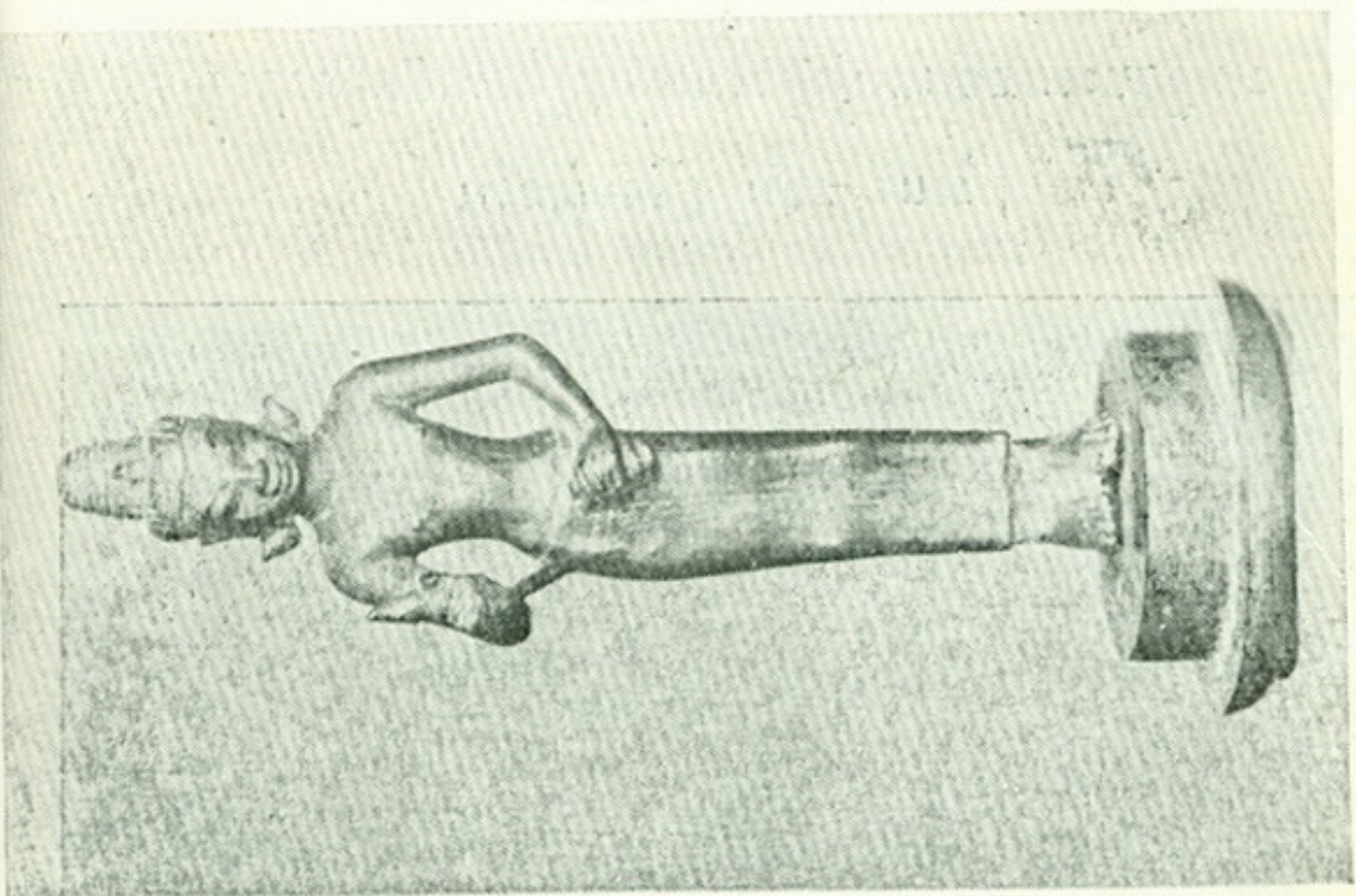
พระพุทธรูป และ เทวรูป

ในเรื่องปราสาทหินพิมายตอนกลาง กล่าวถึงปรารงค์หินแดงว่า “ปรารงค์หินแดงสำหรับประดิษฐาน รูปพระโพธิสัตว์องค์ที่สำคัญที่สุด ซึ่งมีผู้คนเคารพนับถือบูชามาก” นั้น รูปพระโพธิสัตว์คงกล่าวว่าจะมีลักษณะและรูปร่างอย่างไร คนชั้นหลังนี้ไม่ได้เห็น ทราบว่าสร้างตาม ลัทธิมหายานและได้หายไปนานแล้ว รูปพระโพธิสัตว์ย่อมมีลักษณะ รูปร่างต่าง ๆ กันตามความนิยมของผู้สร้าง แต่โดยมากมีพระพุทธรูป ติดไว้กับเครื่องศิวารัตนที่พระเมรุเป็นสำคัญ ผู้ที่ยังไม่เคยศึกษา ทางพระและเทวรูปโบราณ อาจจะยังไม่ทราบว่าพระโพธิสัตว์เป็นรูป ใดอย่างไร ควรจะดูเพื่อทราบไว้ที่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และบ้าน เอกชนบางแห่ง โดยเฉพาของข้าพเจ้าในจำนวนพระพุทธรูป และ เทวรูปประมาณ ๑๐๐ องค์ ก็มีรูปพระโพธิสัตว์อยู่เพียง ๒ องค์ แปลก พระกรองค์หนึ่ง เป็นพระหัตถ์ควมสัมฤทธิ์สมยศวิชัย ประมาณ พ. ศ. ๑๒๐๐ ถึง พ. ศ. ๑๔๐๐ มีรูปกึ่งหน้าขวา

รูปพระโพธิสัตว์องค์แปลกพระกรนั้น ถอดอกอุบล ถอดวชิระ ถอด จินดามณี และถือสิ่งอื่นซึ่งไม่ทราบว่าคืออะไรอีก ๕ พระกร ที่แปลก มากเป็นพิเศษ คือ นอกจากมีพระพุทธรูปสถิตอยู่ที่พระเมรุตาม ธรรมเนียมแล้ว ยังมีลายพระพุทธรูปอยู่ที่พระองค์ รูปพระโพธิสัตว์องค์

พระพุทธรูป และ เทวรูป
ซึ่งประดิษฐานอยู่ในห้องพระที่บ้านพระสมรรตบริหาร
ถนนมหาศไทย จังหวัดนครราชสีมา

รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

นี้ข้าพเจ้าได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แล้ว เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘ คราวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร จังหวัดนครราชสีมา ยังคงอยู่ที่บ้านข้าพเจ้าแต่ องค์สองพระกร

ในการทูลถวายนั้น ข้าพเจ้าแต่งเครื่องแบบตรวจการสมาชิก สภาจังหวัด ถือนางทองรองรูปพระโพธิสัตว์ นางสมรรณฯ ถือนางทองรองหีบขี้ผึ้งไม้ลายขลุ่ยสำหรับขรรค์พระองค์นี้ ในระหว่างเดินทาง และรองของประวติของรูปพระโพธิสัตว์องค์นี้ ข้าพเจ้าได้กราบบังคมทูลทูลว่า

“ขอเคาะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า พระสมรรณบริหาร (พ่วง พรหมบุตร) และนางสมรรณบริหาร (ลูกจันทร์ พรหมบุตร) กรรบา ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลพระกรุณาทูลเกล้าฯ ถวายฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยข้าพระพุทธเจ้ามีรูปพระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวร ไชยราชนันธิ์เยี่ยมของประเทศไทยองค์หนึ่ง หล่อด้วยสัมฤทธิ์ แด่พระกร มีลายพระพุทธรูปเต็มองค์ ชุกไต่ในดินอำเภอนนไทย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๔๕๘ พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต เสด็จบ้านข้าพระพุทธเจ้า มีหม่อมเจ้าสุภัทรวดี ศักดิ์กุลและ ม. ขอสเชอริเยอร์ (ฝรั่งเศษ ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดี) โคยเสด็จไปทูลแจ้งให้ข้าพระพุทธเจ้า

ทราบเกล้า ฯ ว่า “พระโพธิสัตว์องค์นี้ดีมาก อายุ ๑๑๐๐ ปี
 นอกจากเมืองนี้เคยอยู่ในประเทศไทยแล้ว ได้เคยกวักตัญโญราณมาหลาย
 ประเทศ ไม่มีในประเทศใดเลย” พระองค์นี้ ข้าพระพุทธเจ้ารักและ
 เคารพยิ่ง ได้ประคิยฐานสการะบูชามา ๔๒ ปีแล้ว แต่ด้วยความ
 จงรักภักดีต่อไฉ่น้ำใสของอุลัพระบาทเป็นล้นเกล้า ฯ หาที่เปรียบมิได้
 ประการหนึ่ง ก็เห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า พระโพธิสัตว์องค์นี้
 เจ้านายและชาวต่างประเทศผู้เชียวชาญยกย่องเป็นพิเศษ มีเกียรติสูง
 อันลือเลื่องเกินฐานะของข้าพระพุทธเจ้า สมควรสถิตเสถียรอยู่คู่พระ-
 บารมีของพระมหากษัตริราชประการหนึ่ง

ทั้ง ๒ ประการนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอพระราชทาน น้อมเกล้า
 น้อมกระหม่อมถวายไฉ่น้ำใสของอุลัพระบาท ณ บัดนี้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับกับมีพระราชดำรัสตอบว่า
“ขอบใจมาก จะรักษาไว้ให้ดี” แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
 เหริขณูพระบรมรูป ต่อมาทราบว่าทรงสนพระราชหฤทัยในรูปพระ
 โพธิสัตว์องค์นี้มาก

เมื่อถวายรูปพระโพธิสัตว์
รูปเริ่มกราบบังคมทูล

รูปกำลังกราบบังคมทูต

รูปกำลังน้อมเกล้า ฯ ถวาย

รูปพระอุมา

คือ เทวรูปเทพกษัตริ แกะสลักด้วยศิลาเนอละเอิบสีดำสูง ๗๕ เซนติเมตร ใ้ในคันทับลโคกกรวด อำเภอเมืองนครราชสีมา เมื่อ พ. ศ. ๒๔๗๐ ต่อมาใน พ. ศ. ๒๔๗๒ พ. ศ. ท. พระราชเรืองฤทธิ์ นำฝรั่งชาวอเมริกันผู้หนึ่งมาขอซื้อ ให้ราคา ๑๒,๐๐๐.๐๐ บาท ข้าพเจ้าไม่ยอมให้ โดยเห็นว่าไม่สมควรที่จะให้ตกไปนอกประเทศเป็น ประการสำคัญ และอีกประการหนึ่งข้าพเจ้ารักเทวรูปองค์นี้ยิ่งกว่าเงิน โดยแน่ใจว่า จะหาต่อไปอย่างอื่นอีกไม่ได้ ต่อมาคุณหลวงบริบาล ขุนวิเศษ กับนายคริสเวลด์ (Mr. Krisworld Baltimore Bank U. S. A.) ชาวอเมริกัน ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีได้มากุ แจ้งว่า อายุประมาณ ๑๑๐๐ ปี และชมว่างามมาก ทั้งรับรองว่ารูปพระอุมา ที่ใหญ่และงามเช่นนี้ มีองค์เดียวในประเทศไทย นอกนั้นเจ้านายบาง พระองค์ ได้เสกให้ทอดพระเนตร และชาวต่างประเทศมากหลายท่าน พร้อมทั้งขอถ่ายรูป จึงได้ทำพิธีกรรมให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ก่อนเขียนพิธีกรรมได้มีหนังสือแจ้ง ความจำนงไปยังกรมศิลปากร ท่านอธิบดีกรมศิลปากร ได้มีหนังสือเป็นส่วนตัวมาว่า

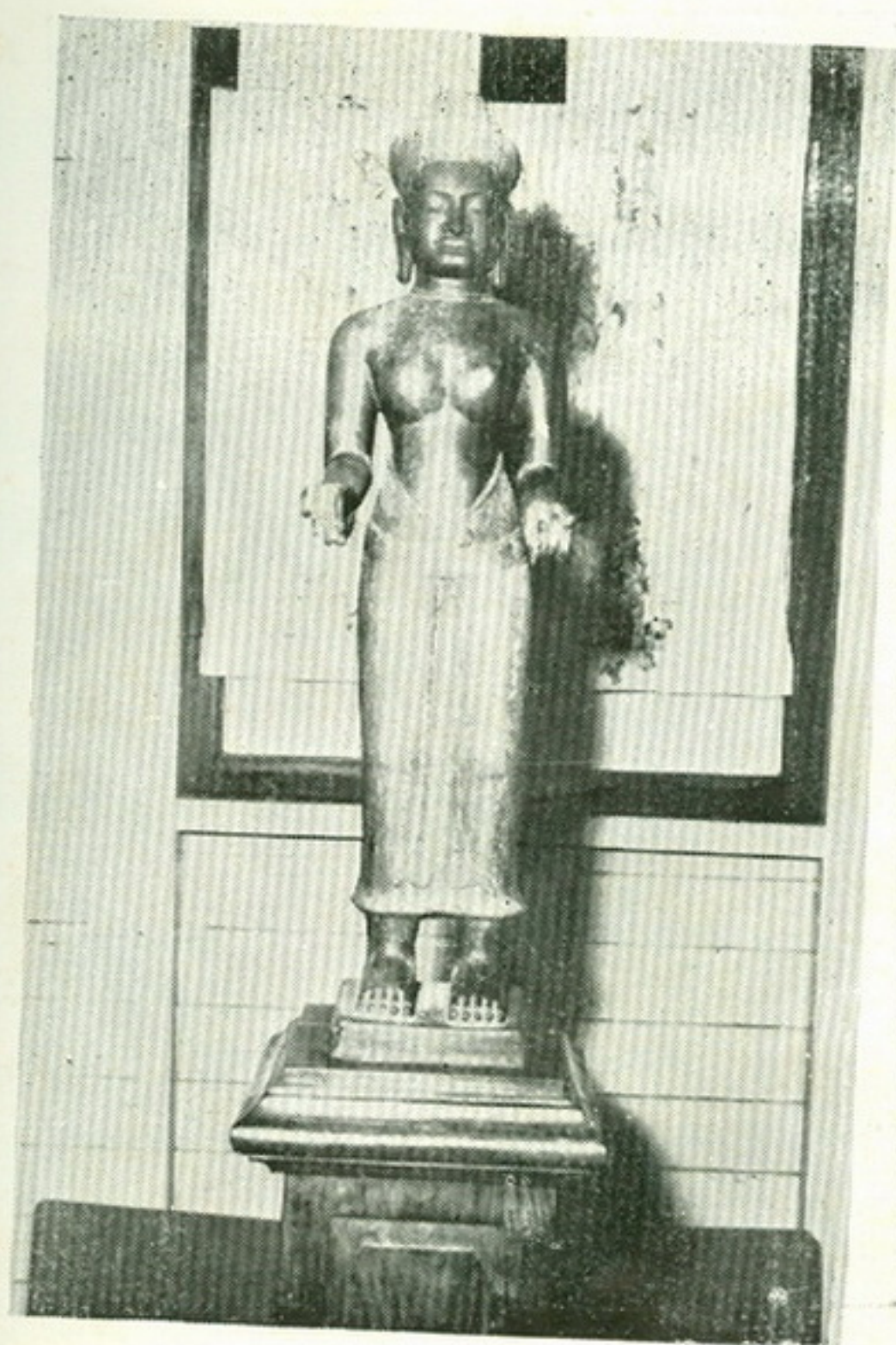
กรมศิลปากร

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑

เรียน คุณพระสมรรถบริหาร

หนังสือของคุณพระลงวันที่ ๑ เดือนนี้ ผมได้รับทราบความ
 ตลอดจนแล้ว เหวี่ยงของคุณพระเข้าใจว่าเป็นของเก่ามาก ถ้าเป็นรูป
 พระออกมาแล้ว บางทีอาจจะเป็นฝีมือช่างอื่นเคยกได้ และการที่คุณพระ
 จะทำพิธีกรรมยกให้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น เป็น
 ความคิดที่ดีมากผมขอเสนอแนะ วิธีการที่ไม่ลำบากยากเย็นอะไรนัก
 คือ คุณพระทำหนังสือลงผมเป็นทางการบอกว่า ต้องการมอบเทวรูป
 ของคุณพระองค์หนึ่ง บอกขนาดและเนื้อศิลาให้ละเอียดด้วยเพื่อเป็น
 หลักฐาน และถ้าจะให้สมบูรณ์จริง ๆ แล้ว ควรส่งรูปถ่ายแนบไปกับ
 หนังสือของคุณพระด้วย เมื่อผมได้รับแล้วก็จะส่งหนังสือของคุณพระ
 ไปให้ทางกองโบราณคดี ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ในทางนี้เก็บรักษาไว้ และ
 ขอให้คุณพระระบุไว้ในพิธีกรรมด้วยว่า ได้มอบเทวรูปของคุณพระแก่
 พิพิธภัณฑสถานเท่านั้นจะสำเร็จประโยชน์ตามที่คุณพระปรารถนาทุก
 ประการ

ตามที่คุณพระต้องการวิธีหาเครื่องเคลือบดินเผาและดินเผา
 ผมพบในหนังสือคู่มือหัตถกรรมเคลือบโลหะ เห็นเป็นวิธีไม่ยากนัก
 และเป็นหนังสือเล่มเล็ก ๆ จึงได้ให้คนกวักทำส่งมาให้คุณพระพร้อม
 หนังสือแล้ว

รูปพระอุมา
ได้ในดินตำบลโคกกรวด อำเภอเมือง
จังหวัดนครราชสีมา

รูปพระวิสุกรรม
หล่อด้วยโลหะ สมัยลพบุรี นิยมทั่วไปว่า
เป็นครุการช่าง

คำราชาของคณพระที่ส่งไปให้นั้น ผมจะได้ให้หอสมุดแห่งชาติ
เก็บรักษาไว้ และจะได้ให้เป็นทานแก่ผู้ที่ต้องการต่อไป ขอขอบคุณ
คณพระเป็นอันมาก

ขอไต่รับความนับถือ

อนมานราชชน

ต่อมาได้ส่งหนังสือพินัยกรรม พร้อมด้วยฉายาลักษณ์พระอมา
ไปยังกรมศิลปากร มีข้อความดังนี้

พินัยกรรม

เขียนที่บ้านเลขที่ ๒๓๒๒ ถนนมหาศไทย จังหวัดนครราชสีมา

วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๑

ข้าพเจ้า อำมาตย์ตรี พระสมรรตยวิหาร (พ่วง พรหมบุตร)
บ้านถนนมหาศไทย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ทำหนังสือ
พินัยกรรมให้ไว้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีข้อความดังจะกล่าว
ต่อไปนี้

ข้อ ๑ ข้าพเจ้ามีเทวรูปโบราณ เข้าใจว่าเป็นรูปพระอมา อยู่
องค์หนึ่ง ทำด้วยศิลาสีค่า หรือเรียกกันว่า ศิลาตบเข็ก เป็นเทวรูป
ยืน ยกพระหัตถ์ซ้ายหงาย พระหัตถ์ขวาคือ ทำนองพระคันธาระราช
สูงแต่พระบาทขึ้นไปสู่พระเศียร ๗๓ เซ็นติเมตร มีแท่นศิลาเนื้อ
เดียวกันติดอยู่กับพระบาท ๖ เซ็นติเมตร ตอนนั้นมีแท่นรองทำด้วยไม้

พยางค์มันสูง ๕๓ เซนติเมตร ลักษณะนอกนั้นทั้งปรากฏในรูปถ่าย
ซึ่งติดอยู่กับหนังสือแล้ว

ข้อ ๒ เวลานี้ ข้าพเจ้ามีอายุ ๖๒ ปี ร่างกายแข็งแรงไม่เจ็บป่วย
และมีสติปกติไม่พัวพันเพื่อนประการใด ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะยก
เทวรูปตามข้อ ๑ ให้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไทย
จึงทำหนังสือให้กองโบราณคดีของกรมศิลปากร ยึดไว้เป็นหลักฐาน

ข้อ ๓ ในระหว่างที่ข้าพเจ้ามีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าจะยึดถือไว้เคารพ
บูชา และเป็นสมบัติของข้าพเจ้าอยู่ตามกฎหมาย เวลานี้ประทับฐาน
เทวรูปนี้อยู่ที่บ้านข้าพเจ้า ณ บ้านเลขที่ ๒๓๒๒ ถนนมหาศไทย
อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อข้าพเจ้าสิ้นชีวิตไปแล้ว
ขอให้เจ้าหน้าที่รับเทวรูปนี้มาเป็นสมบัติของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
สืบไป

หนังสือพินัยกรรมนี้ ทำเป็น ๒ ฉบับ ส่งมาเก็บไว้ที่กองโบราณคดี
ในกรมศิลปากร ณ กรุงเทพมหานครฉบับหนึ่ง ข้าพเจ้าเก็บไว้
ฉบับหนึ่ง ข้อความถูกต้องตรงกัน

พินัยกรรมนี้ ขุนบริบาลบรรพตเขตต์ ข้าหลวงประจำจังหวัด
นครราชสีมา และหลวงอำนางินที่สถิตย์ นายกเทศมนตรี เทศบาล
เมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นพยาน พร้อมกันได้เห็นพระสมรรถ
บริหาร ตั้งใจทำพินัยกรรมนี้โดยสุจริต จึงลงลายมือชื่อไว้เป็น
หลักฐาน

(ลงชื่อ)	พระสมรรถบริหาร	ผู้ทำพินัยกรรม
(ลงชื่อ)	บริหารบรรพตเชตต์	พยาน
(ลงชื่อ)	อำนาจนทีสุฤษี	พยาน
(ลงชื่อ)	พระสมรรถบริหาร	ผู้เขียน

หนังสือทอขวัญของกรมศิลปากร

ที่ ๕๐๑/๒๔๕๑

กรมศิลปากร

๒๔ กรกฎาคม ๒๔๕๑

เรื่อง ทำพินัยกรรมยกเทวรูปให้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

แจ้งความมายัง พระสมรรถบริหาร

หนังสือลงวันที่ ๑๐ เดือนนี้ ว่าได้ทำหนังสือพินัยกรรมยกเทวรูปพระอมาตย์องค์หนึ่ง ให้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่จะขอรักษาไว้เป็นที่เคารพบูชาจนตลอดชีวิต ต่อจากนั้นจึงให้ตกเป็นสมบัติของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่อไป และได้ส่งหนังสือพินัยกรรมนั้น ๑ ฉบับ พร้อมด้วยฉลากลักษณะเทวรูป ๑ แผ่น ไปให้กองโบราณคดี

เก็บรักษาไว้ กับขอให้กรมศิลปากรทำป้ายทองเหลืองไปติดไว้กับองค์
เทวรูปตัวบนนั้น

กรมศิลปากรได้รับหนังสือพิมพ์กรมฉบับหนึ่ง กับฉายาลักษณ์
เทวรูปแผ่นหนึ่งไว้แล้ว จึงขออนุมัติในกุศลเจตนาที่ท่านได้บำเพ็ญ
เพื่อเป็นการเพิ่มพูนสมบัติพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อันเป็นประโยชน์
แก่การศึกษาของประชาชนทั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง และขอให้ท่านจงเจริญ
ด้วยศุภพรพิพทั้ง ๔ ประการเทอญ ป้ายทองเหลืองนั้นเมื่อได้ทำเสร็จ
แล้ว จะได้จัดส่งมาให้ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

อนุমানราชชน

(พระยาอนุমানราชชน)

อธิบดีกรมศิลปากร

ย้ายทองเหลือง คุณหลวงบริบาลบริษัทนำมาให้ได้รับทักไว้
ที่แท่นเทวรูป มีอักษรจารึกว่า

รูปพระอุมา

พระสมรรถบริหาร ให้แก่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
ตามหนังสือพินัยกรรม ลง
วันที่ ๑๐ ก. ก. ๒๔๕๑

ก่อนทำพินัยกรรม เคยนำเข้าประกวด ได้รับรางวัลที่ ๑

รูปพระตรีมูรติ

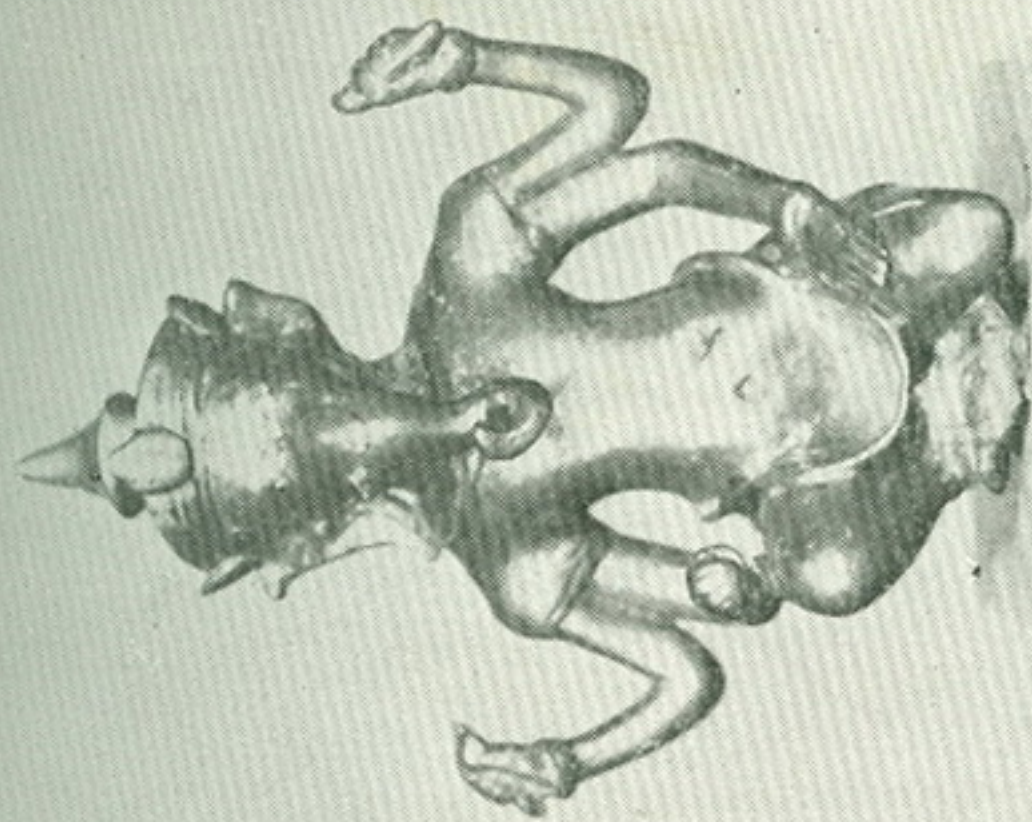
เทวรูปองค์นี้ หล่อด้วยสัมฤทธิ์สีคำ ๓ พระพักตร์ ๖ พระกร
เข้าใจว่าสร้างในสมัยลพบุรีตอนต้น ท่านที่จะรู้จักชื่อนี้ช้อย เพราะผ่าน
ผู้คนมากไม่ค่อยจะทราบว่าชื่ออย่างไร ครั้นศาสตราจารย์ผู้หนึ่งใน
ประเทศอเมริกามาคุ้ยเขี่ยได้ค้นพบว่าชื่อ “ตรีมูรติ” มาจากเทวคา
พระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์ ๓ องค์ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ และ
พระพรหมผู้สถิตในศาสนาพราหมณ์ได้สร้างรูปเทวคา ๓ องค์นี้ รวม
เป็นองค์เดียวเพื่อยบูชาองค์เดียวเท่านั้นบูชา ๓ องค์ จึงพิมพ์ไว้จะได้
ประโยชน์แก่ผู้ศึกษาต่อไปด้วย

พระคณิศ หรือ วิมเนศวร (คณิศวร)

พระวิมเนศวรนี้ ตามความนิยมแห่งไสยศาสตร์ว่า เป็นเจ้าแห่ง
 ความรู้ ตามรูปศัพท์ของสันสกฤต อ่านว่า (วิมเนศวร) มีความ
 หมายว่าเป็นหัวหน้า นำคณะข้ามความขัดข้องหรือบางทีก็มีนามว่า
 สิทธิบดี (เป็นใหญ่เหนือความขัดข้อง) บางพวกก็เรียกว่า คณบดี
 (เหมือนโคผู้นำฝูงโค) และเรียกชื่ออื่น ๆ อีกหลายชื่อ เป็นต้นว่า
 อชฺรต (ขหนู) คสมุข-กริมุข (หน้าเป็นข้าง) เอกทนต์ (งาเดียว)
 ลัมพกรรณ (หูยาน) ลัมโพทร (ท้องยาน) ทวิเทห (ตัวสอง
 ลอน) ตามตำหรับว่า พระวิมเนศวรเป็นโอรสของพระอิศวรกับพระอุมา
 และบางตำราก็ว่า เป็นโอรสพระอุมาองค์เดียว คือเกิดจากเหงื่อไคล
 ของพระอุมา และกล่าวกันอีกว่า เป็นผู้เขียนคัมภีร์มหาภารตะ จาก
 วาหาของพระฤๅษียวาส และนับถือกันว่า เป็นเทพเจ้าเหนือการรรณา
 หนังสือใด ๆ ทั่ว

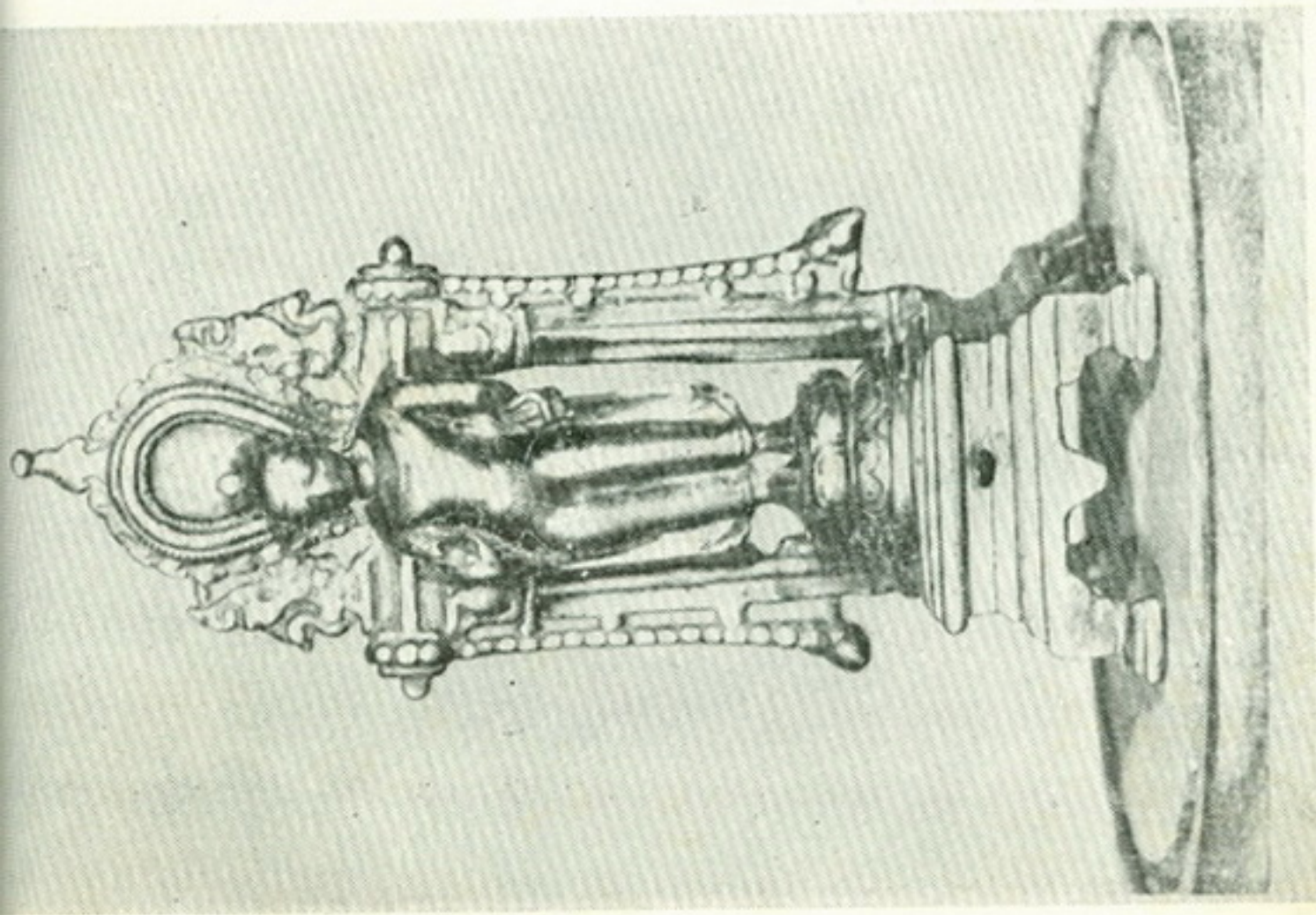
ฉะนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าอยู่หัว จึงได้ทรงสร้างรูป
 พระวิมเนศวรองค์ใหญ่ ๆ ประดิษฐานไว้หลายแห่งเช่นที่ วัดพญาไท
 และ นครปฐม เป็นต้น

รูปพระวิฆเนศวร

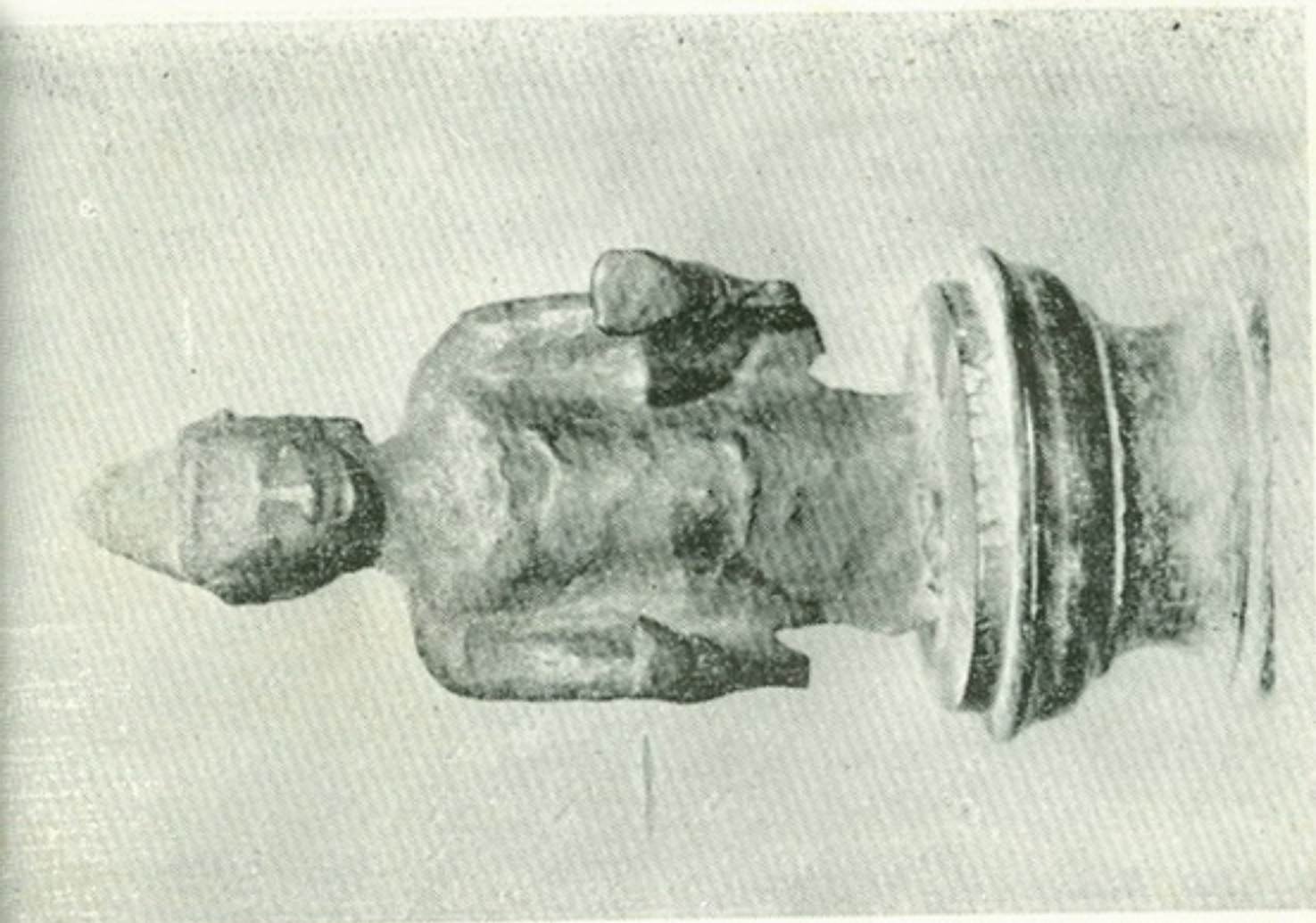
รูปพระตรีมูรตี

พระพุทธรูปสมัยอมรวดี

ประมาณ พ.ศ. ๖๖๗-๗๒๕

พระพุทธรูปสมัยทวารวดี

ประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๒๐๐

ลักษณะพระพุทธรูป สมัยต่าง ๆ

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ นี้ จากวัฒนธรรมไทยเรื่อง
พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย เรียบเรียงโดย หลวงบริบาล
บริภณท ภาณุทวารวดี เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งหัวหน้ากอง
โบราณคดี กรมศิลปากร ได้ถ่ายทอดให้ข้าพเจ้า คrawl มาพักบ้าน
ข้าพเจ้า เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๑

อายุการสร้างพระพุทธรูปบางสมัยตรงกันกับที่กล่าวมาแล้วใน
เรื่องพระพุทธรูป แต่บางสมัยแตกต่างกันไปบ้าง เช่น พระพุทธรูป
สมัยทวารวดี ที่กล่าวมาแล้วว่า สร้างประมาณ พ. ศ. ๑๐๐๐—
๑๒๐๐ ส่วนที่กล่าวต่อไปนี้เป็นสร้างระหว่าง พ. ศ. ๓๕๐—๑๒๐๐ นั้น
ข้าพเจ้าเข้าใจว่า อายุการสร้างรวมทั้งพระพุทธรูปสมัยอมรวดีด้วย
พระพุทธรูปสมัยทวารวดี

(ระหว่าง พ. ศ. ๓๕๐ — ๑๒๐๐)

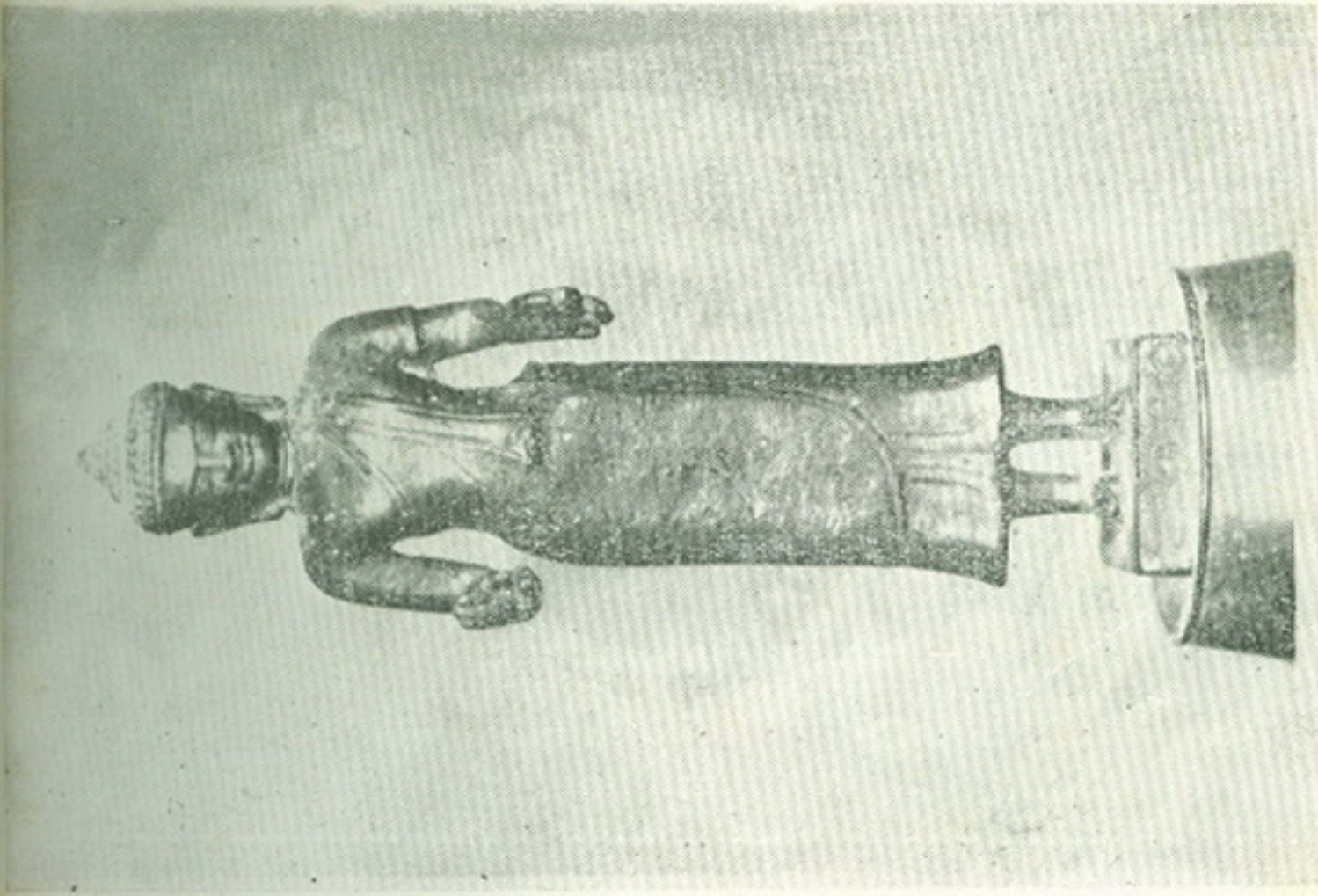
ทำตามแบบอย่างอินเดีย ครั้นราชวงศ์คุปตะ พระเกตุมาลาเป็น
กุ่มสืบ ขมวดพระเกศโตและขาน ไม่มีไรพระศก พระนลาฏคกเคียว
(ไม่เป็นพนเรียบ เสมอกัน) หลังพระเนตรอุณเฑาะว์ได้ระคายกับ
พระนลาฏ พระโขนงยาวเหยียด พระพัตรแบนกว้าง พระโอษฐ์แยะ
พระหนุขาน จีวรบางแนบติดกับพระองค์ ชายสังฆาฏิมีทั้งอย่างสั้น
เพียงเห็นพระถัน และยาวเลยลงมาปกพระนาภี พระหัตถ์และพระ

บาทใหญ่ ขั้วรองฐานกลีบใหญ่ กลางกลีบมักเป็นสันมีกลีบเล็กแซม
 มีทั้งขั้วคว่ำขั้วหงาย และขั้วหงายอย่างเคี้ยว เกสรหยาบ พระบน
 ที่เป็นโลหะมักมีประภามณฑล และพระนั่งมักมีเรือนแก้วด้วย มี
 ๒ บุค คือ บุคแรกพระพักตร์ยาว และกล่มกว่าบุคหลังเล็กน้อย
 เหมือนพระพักตร์พระพุทธรูปอื่นเคี้ยว ครั้นราชวงษ์คุปตะ บุคหลัง
 พระพักตร์แบน และกว้างกว่าบุคแรก สันนิษฐานว่า บุคแรกจะเป็น
 ฝีมือชนครุบาอาหารย์

พระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย

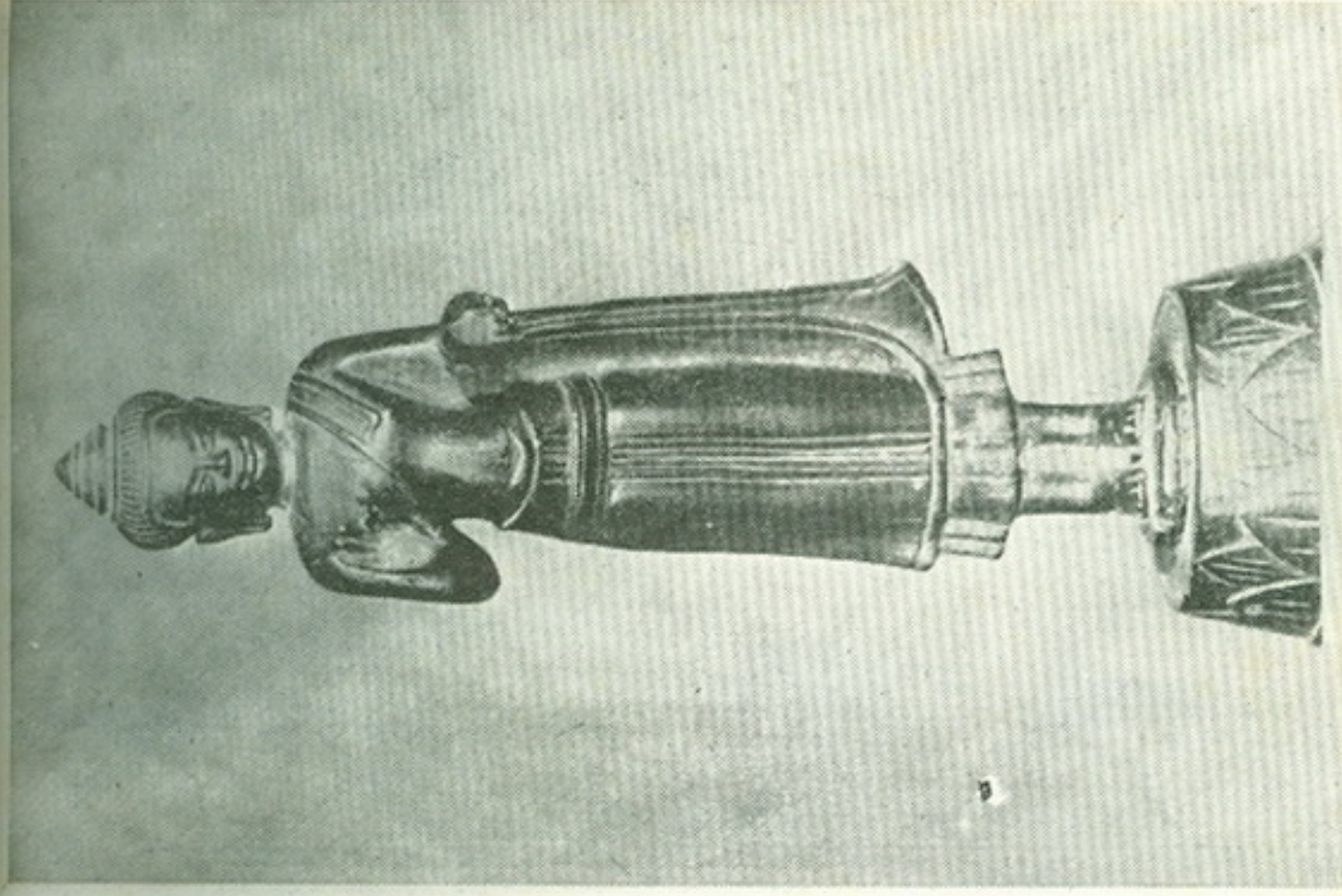
(ระหว่าง พ. ศ. ๑๒๐๐ — ๑๗๐๐)

พระเกตุมาลาเป็นตุ่มสันคล้ายสมัยทวารวดี แต่ขมวกพระเศวตเล็ก
 ละเอียดยกกว่าสมัยทวารวดี โดยมากมีไรพระศก แต่ถ้าไม่มีไรพระศกมักมี
 อนุโลมในระหว่างพระโขนง และมีใบโพธิ์ติดที่พระเกตุมาลา พระนลาฏ
 เรียบ พระโขนงโก่ง พระพักตร์แบนเหมือนสมัยทวารวดี แต่พระหนุไม่
 ย่น เหมือนสมัยทวารวดี พระโอษฐ์ไม่แบะชายสังฆาฏีมียกอย่างสัน
 เหนือพระถันและยาวลงมาถึงพระนาภี ขั้วรองฐานกลีบใหญ่ มีส่วนกว้าง
 มากกว่าของสมัยทวารวดี กัณฐิกมีกลีบเล็กแซมตั้งแต่ ๑ ถึง ๓ กลีบ
 เกสรละเอียดย พระหัตถ์และพระบาทมักทำไ้ส่วนกับพระองค์ ไม่ใหญ่
 เหมือนของสมัยทวารวดี ถ้าเป็นพระนั่งโดยมากมีเรือนแก้วด้วย
 แต่ต่างกับสมัยทวารวดีซึ่งมักทำเป็นเกาอี้ สมัยนี้มักทำเป็นรูปใบโพธิ์
 และมีขอกเป็นฉัตร ถ้าเป็นพระบนบางที่ไม่มีชายจิวเรลย ทมิชายจิว

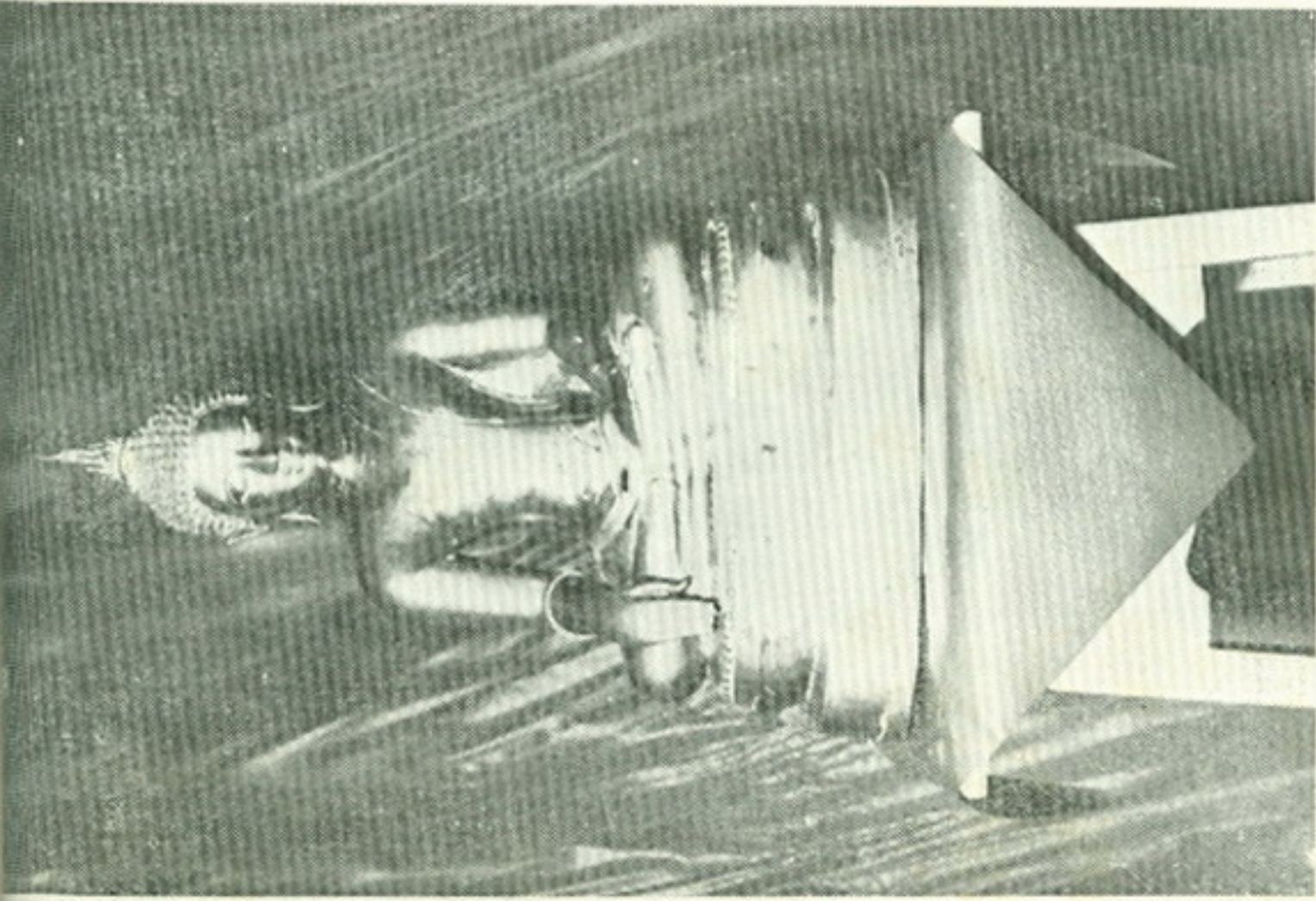
พระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย

ประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๓๐๐

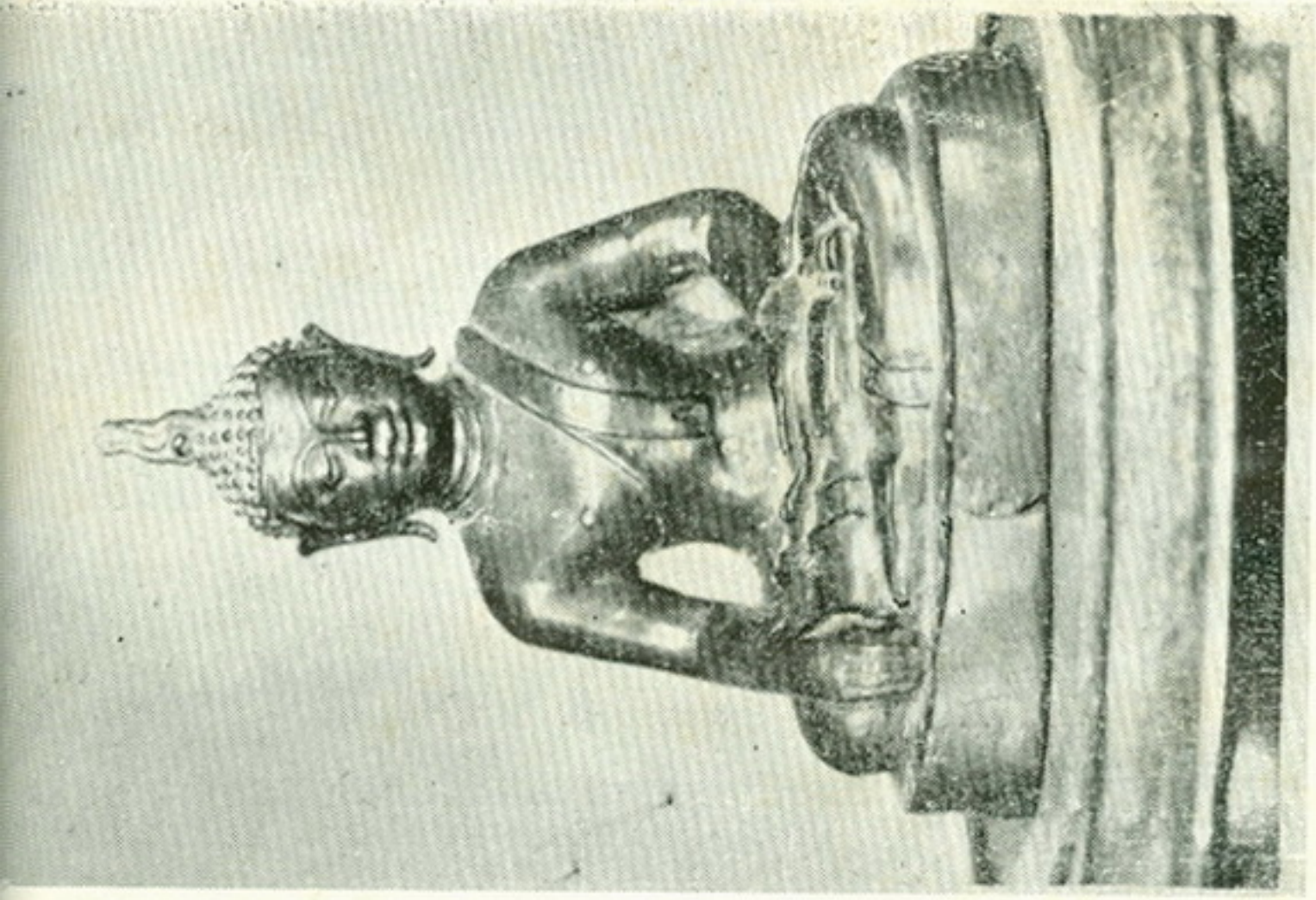
พระพุทธรูปสมัยลพบุรี

ประมาณ พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๘๐๐

พุทธรูปปางมารวิชัย สมัยเชียงแสน

ประมาณ พ.ศ. ๑๖๖๐-๑๘๐๐

พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยสุโขทัย

ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๘๑

สองข้างและข้างเคียวเหมือนสมัยทวารวดีก็มี

พระพุทธรูปสมัยนั้นน้อย มีพระโพธิสัตว์เป็นจำนวนมาก เพราะ
คติมหายานนับถือพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ

พระพุทธรูปสมัยลพบุรี

(ระหว่าง พ. ศ. ๑๕๐๐ — ๑๘๐๐)

ยังคงทำพระเกตุมาลาเป็นท่มเหมือนสมัยทวารวดี แต่เปลี่ยน
รูปร่างไปหลายอย่าง คือเป็นอย่างกันหอยบ้าง อย่างฝาชีครอบบ้าง
อย่างมงกุฎเทวรูปบ้าง อย่างเป็นดอกบัวแลเห็นกลีบรอบ ๆ บ้าง
มีไรพระศกเสมอ และไรพระศกเป็นเส้นใหญ่กว่าของสมัยศรีวิชัย
เส้นพระศกทำเป็นเส้นผมนคนบ้าง เป็นขมวดละเอียดย่าง หยายบ้าง
ศิวารัตนทำอย่างทรงเทวีย่าง กะบังหน้าบ้าง พระพักตร์กว้าง
พระโอษฐ์แยะ พระหนุยาน พระบันทำเป็นอย่างห่มคลุมทั้งสี่ พระนั่ง
ทำทั้งอย่างห่มคลุมและห่มคอง ชายสังฆาฏิยาวลงไปในอกพระนาภี
ขอบันตรวาสก (สบัง) ข้างบนเผยอเป็นสัน โคขมากพระกรรณ
ยาวย้อยจนอกพระองค์ ทำเป็นขนาดใหญ่ ทำเส้นพระศกเป็นอย่าง
บัวหลังเบียดก็มี เป็นอย่างเส้นผมนคนและเป็นหนามขนนกก็มี ที่ทรง
เครื่อง มีฉลองคอ กำไลแขน และประคตเป็นลวดลายแบบขอม
ฝักกับสมัยอื่น ๆ บัรรองฐานทำอย่างบัวคว่ำบัวหงายก็มี บัวหงาย
อย่างเคียวก็มี และบัวคว่ำอย่างเคียวก็มี แต่บัวขอมสังเกตได้ง่าย
กว่าสมัยอื่น ๆ คือ เป็นอย่างชนิดบัวหลังเบียด หรือปลายกลีบมีขอบ
ทงนน

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรีที่ทำในประเทศไทย และพระพุทธรูปขอมแท้ที่ทำในประเทศกัมพูชา ศาสตราจารย์ยอช เซเคส์ เป็นผู้สังเกตว่า ต่างกันเล็กน้อย คือ พระพุทธรูปนั่งของกรุงกัมพูชา มีส่วนสูงวัดตั้งแต่ท่ายเกยตรงถึงพระเศียรเท่ากับส่วนกว้างวัดตรงหน้าตัก แต่พระพุทธรูปนั่งสมัยลพบุรี โดยมากมีส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง พระพักตร์ ก็ผิดกับพระพักตร์พระพุทธรูปของกัมพูชาอีกเล็กน้อย คือ พระโขนงนูนเป็นสันออกมามาก พระนาสิกโค้งและยาว พระหนุเป็นปมแบน ไรพระศกหนาและโต พระเกตุมาลาใหญ่เป็นรูปฝ่ามือ มีลวดลายคล้ายมงกุฎเทวรูป

พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน

(ระหว่าง พ. ศ. ๑๖๐๐ - ๒๐๕๑)

รุ่นแรกมีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปอินเดีย ครั้นราชวงศ์ปาละทุกอย่าง คือ พระองค์อวบอ้วน มีพระรัศมีเป็นตุ่มกลม นั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์มารวิชัย พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือราวพระถัน พระพักตร์กลมสัน พระโขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระหนุเป็นปม เส้นพระศกใหญ่เป็นตุ่มกลม หรือเป็นก้นหอย ไม่มีไรพระศก ฐานมีบัวรอง มีทั้งบัวหงายบัวคว่ำ และฐานเขียงไม่มีบัว ทับบัวมีกลีบแหลมและมีเกสร

พระพุทธรูปอีกสกุลหนึ่ง เรียกว่า พระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราช มีลักษณะเหมือนกันกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกเกือบ

ทุกอย่าง คือ พระรศมเป็นตุ่ม พระอรุณน ชายสังฆาฏิสั้น เส้น
พระศกใหญ่ นิ่งขกสมาธิเพชร พระหัตถ์ในท่ามารวิชัย ไม่มีอะไรพระ
ศก ต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ วงพระพักตร์แบนและกว้างกว่า
พระโอษฐ์กว้างกว่า ปลายสังฆาฏิใหญ่ และมีหลายแฉกฐานไม่มี
บัวรอง หรณ์มียวงเป็นชนิดใหม่ ไม่เหมือนกษัตริย์เชียงแสน พระเชียง
แสนรุ่นแรกเป็นฝัมือช่างไทยเหนือ ทำอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้ง
ราชวงศ์ปาละ ส่วนพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราช เป็นฝัมือช่าง
ไทยใต้ทำเจอปนด้วยแบบขอม

พระพุทธรูปเซียงแสนรุ่นหลัง เป็นของไทยชาวลานนา และลานช้าง
ทำตามแบบ อย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากสมัย
เซียงแสนรุ่นแรกมาก คือ ทำพระรัศมีเป็นเปลว นุ่งขิตสมาธิราบ
ชายสังฆาฏียาว เส้นพระศกละเอียด มีไรพระศก ที่แปลกที่สคนันท์
คือ ขอบที่พระรัศมีเป็นเปลวเอาอย่างมาจากสมัยสุโขทัยซึ่งสุโขทัยได้
แบบอย่างมาจากพวกลังกาพระนั่งเป็นส่วนมาก พระบนม้นอัย สร้าง
ด้วยโลหะเป็นพนัชนแรกตั้งแต่ราวพ.ศ. ๑๖๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๐๐
ชนหลังตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๐ ถึง พ.ศ. ๒๐๕๑

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

(ระหว่าง พ. ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๘๑)

^๑ ๕. ^๒ สมยันทาพระรศม์ขาว ^๓ เส้นพระศกขมวดกันหอย ^๔ โคຍมากไม้

มีไ้พระศก พระโชนงโก่ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุ่เสียม หัวพระถัน
โปน ชายสังฆาฏียาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉก ย่นเป็นเชี้ยวตะขาบ
ขัศสมาธิราบ ฐานเป็นฐานหน้ากระดานเกลี้ยงเป็นพน ทอนกลางแอ่น
เข้าไปข้างใน ผิดกับฐานเชิงแสน ซึ่งหน้ากระดานโค้งออกมาข้าง
นอก ไม่ใคร่ทำกลีบขั้ว ถ้ามีขั้วก็เช่นขั้วหงายขั้วคว่ำ ชนิดขั้วฐาน
พระพุทธรชินราช

พระพุทธรูปสมัยศรีอยุธยา

(ระหว่าง พ. ศ. ๑๘๕๓ - ๒๓๑๐)

พระพุทธรูปสมัยยุคแรก (อู่ทอง) ลักษณะพระวรคัมภ์ทั้ง
อย่างเป็นคุ่ม และยาวเป็นเปลว เส้นพระศกละเอียด มีไ้พระศก
เป็นกรอขรอยวงพระพักตร์ พระหนุ่ยานเป็นรูปคางคน ชายสังฆาฏียาว
ชายอันตรวาสกข้างบนเป็นสัน ขัศสมาธิราบทั้งนั้น ไม่มีขัศสมาธิ
เพ็ชรเลย ฐานหน้ากระดานเป็นร่องและแอ่นเข้าไปข้างใน ลักษณะ
เหมือนกันทั้งนั้น ต่างแต่ในชั้นหลังมาทำพระพักตร์ยาวกว่าชั้นก่อน
เท่านั้น

ยุคหลังตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ. ศ. ๒๐๓๔
จนถึง พ. ศ. ๒๓๑๐) ลักษณะทำวงพระพักตร์และพระวรคัมภ์ตามแบบ
อย่างสมัยสุโขทัยทั้งนั้น ต่างแต่โดยมากมีไ้พระศกและสังฆาฏีใหญ่

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา

พระพุทธรูปปางประทานอภัย สมัยศรีอยุธยา
ประมาณ พ.ศ. ๒๐๓๑ - ๒๓๑๐

กัณฑ์ทรงเครื่อง มีพระรัศมีทำเป็นอย่างกันหอยหลาย ๆ ชั้นข้าง เป็น
อย่างมงกุฎเทวรูปแบบสมัยลพบุรีข้างเท่านั้น

พระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์

(ตั้งแต่ พ. ศ. ๒๓๗๕ ลงมา)

ลักษณะเป็นแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย และสมัย
ศรีอยุธยาผสมกัน ต่างแต่พระเกตุมาลาและพระรัศมีสูงกว่าสมัย
สุโขทัย และสมัยศรีอยุธยา ก้นเส้นพระศกละเอียดกว่า ขนาดเล็ก
ชอบทำตามอย่างสมัยเชียงแสน แต่มักจะผสมกับสมัยอื่นด้วย ไม่
เหมือนลักษณะของพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนแท้ทีเดียว

เรื่องท้าวสุนาริ

ท้าวสุนาริ เป็นพระสวามีหนึ่งแห่งประเทศไทย อนุสาวรีย์ของท่านประดิษฐานบนแท่นคอนกรีต สูง ๒ เมตรเศษ อยู่หน้าประตูชุมพล ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครราชสีมา เมื่อกาลก่อน อัยยิขของท่านบรรจุอยู่ในอนุสาวรีย์เล็ก ๆ ก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระนารายณ์มหาราช ต่อมาทางราชการเห็นว่าที่ตั้งอยู่เดิมนั้นไม่เหมาะสมต่อเกียรติคุณและเชิดชู จึงได้ย้ายมาก่อสร้างใหม่หล่อรูปด้วยทองแดงใหญ่กว่าตัวคนและงดงามสมเกียรติไว้ที่หน้าประตูชุมพล ซึ่งเป็นย่านกลางใจเมืองของจังหวัดนครราชสีมา โดยศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและขึ้นหล่อเสร็จเมื่อ พ. ศ. ๒๔๗๗

ท้าวสุนาริ นามเดิมชื่อ “คุณหญิงโม” เป็นชาวนครราชสีมาโดยกำเนิด เกิดเมื่อปีเถาะ พุทธศักราช ๒๓๑๔ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ พระเจ้าตากสินมหาราช แห่งกรุงธนบุรี เป็นธิดาของ นายก๊วย นางบุญมา ได้เข้าพิธีสมรสเป็นภรรยา พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธาทศทิศวิชัย ปลัดเมืองนครราชสีมา ชาวพนมเมือง เรียกกันว่า “พระยาปลัด” อยู่ต่อมาปีพุทธศักราช ๒๓๖๕ เจ้าพระยาบวรราชนครราชสีมา เจ้าเมืองนครราชสีมา แลพระยาปลัด ไม่ได้อยู่ที่บ้านเมือง ได้ยกทัพไประงับการวิวาทระหว่างพระยาไกรสงคราม เจ้าเมือง

รูปอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี
หน้าประตูชุมพล จังหวัดนครราชสีมา

ขชนธิบุรี กับ หลวงยกกระบัตร จนนเกิดรบราฆ่าฟันกัน ในระหว่างพทศ
ศักราชนั้น เจ้านรทศราช หรือเรียกกันทั่วไปว่า “เจ้าอนุ” ผู้ครอง
นครเวียงจันทน์ ซึ่งมีความโกรธแค้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว ที่ไม่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกหม่อมละครเล็ก ๆ ฝ่าย
ในกับเจ้าวงศ์คำ ชาวเวียงจันทน์ซึ่งตกมาอยู่ครั้งแผ่นดินพระเจ้าตากสิน
กรุงธนบุรีให้แก่เจ้าอนุ ตามที่เจ้าอนุขอพระราชทานเมื่อคราวมาช่วย
งานพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่กรุงเทพฯ
เจ้าอนุอาศัยข้าราชการและชาวต่างประเทศ จึงคิดกบฏและไต่กริธา
พลจากเวียงจันทน์โดยมิ่งมาตร์จะมาตีกรุงเทพมหานคร ไต่ตียึดเมือง
ทันทางได้มาหลายเมืองแล้ว ครั้นวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๖๕
นั้น เวลาประมาณ ๑๕ นาฬิกา กองทัพเจ้าอนุได้เข้ายึดเมืองนครราชสีมา
เมื่อข้าศึกยกเมืองนครราชสีมาได้แล้วก็ได้กวาดต้อนเอาครอบครัวผู้คน
ชาวเมืองและทรัพย์สินสมบัติเพื่อนำไปเมืองเวียงจันทน์ ตามขนบธรรมเนียม
ของการศึกในสมัยนั้น ในจำนวนพลเมืองที่ถูกกวาดต้อนไปนั้น
มีคุณหญิงโมรวมอยู่ด้วยคนหนึ่ง คุณหญิงโมเป็นคนกล้าหาญและ มี
ความชำนาญการขี่ม้าช่างทั้งมีความคิดเฉียบแหลมยิ่งนัก

ในระหว่างเดินทาง ขณะพักแรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์ ที่องท่าอาเภอ
พิมาย ได้จอกเกวียนล่อมนเป็นวง เว้นเป็นประตูไว้ ๓ คัน ทหารผู้
ควบคุมอยู่ข้างนอก พวกครอบครัวที่ถูกควบคุมอยู่ข้างใน คุณหญิงโม
ได้ใช้อุบายต่าง ๆ หลอกลวงให้หญิงสาวที่รูปร่างเข้าปฏิบัติด้วยวน เป็น

เหตุให้แม่ทัพนายกองทหารลาวสารวอลด้วยผู้หญิง และเมาสุราด้วยจึง
 ไว้วางใจอย่างสนิทไม่ระวังครอบครวั คุณหญิงโมรวบรวมชายหญิง
 ร่วมใจกันไต่หกลาวย่อยคน นั้ทหมายวางแผนการไว้อย่างเรียบร้อยในคืน
 นั้นครั้นเวลา ๑๐ โมง เป็นยามเสาร์เข้าห้วงปลอกไค้เพ็ชรฤกษ์คิ ตาม
 คิถกำลังยามราหเข้าจับจันทร์ ก็พร้อมกันจับอาวุธทชออนุญาตเจ้าอนุเอ
 ไร่ คือ มีทขวาน ๓๐ เล่ม สำหรับตัดหน่อไม้ป่าและบัน ๑๐ กระบอก
 สำหรับยิงเนื้อมากิน นอกนั้นก็ใช้ไม้หกลาว ไม้ตะบองยาว ๒ ศอกจน
 ครบมือ เข้าโจมตีพนแทงกองทหารลาวทควบคุม ซึ่งมีกำลัง ๒๐๐๐
 คน ล้มตายเป็นจำนวนมาก (ไต่อาวุธจากคนตายเพิ่มขึ้นอีก) ทัว
 ท้าวเพี้ยรามพิชัย หัวหน้ากองควบคุมซึ่งเป็นทหารเอกของเจ้าอนุก็ไต่
 ถึงแก่ความตายพร้อมไพร่พลด้วย ส่วนที่เหลืออยู่เล็กน้อยก็แตกหนี
 กระจัดกระหายไประเด็น เจ้าอนุทราบเหตุไต่สั่งให้เจ้าสิทธิสาร เจ้ากำพร้า
 และเจ้าปาน เป็นแม่ทัพคุมทหาร ๓๖๐๐ คน มาทเอาครัวเมืองนคร
 ราชสีมาคัน แต่กัฟ่ายแพไปอีก เพราะพระยาปลัด พระยาพรหมบุ
 กรบัตร์ และพระณรงค์สงครามไต่คุมพลเข้าสู้รบด้วย

เมื่อพฤติการณ์ดังกล่าวดแล้ว ทรงทราบไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนา
 คุณหญิงโม ให้ดำรงฐานันดรศักดิ์เป็น “ท้าวสุรนารี” พร้อมทั้ง
 พระราชทานเครื่องยศทองคำเป็นบำเหน็จ ท่านท้าวสุรนารี มีชีวิตอยู่
 ต่อมาอีกประมาณ ๒๖ ปี ราว พ.ศ. ๒๓๕๕ ก็ถึงแก่อนิจกรรม

ต่อมาประมาณ ๒๕ ปีมานี้ (พ.ศ. ๒๔๗๘) เมื่อสร้าง
อนุสาวรีย์ใหม่แล้ว ทางราชการและประชาชนพร้อมใจกันเห็นควรให้มี
การเฉลิมฉลองประจำปี ถอดวันขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๔ ซึ่งเป็นวันโคกชัยชนะ
ข้าศึกที่ทุ่งสัมฤทธิ์เป็นวันเริ่มงานทุกปีไป ภายหลังได้ประชุมตกลง
กำหนดงานตามวันสุริยคติ คือวันที่ ๒๓ มีนาคม มีงานถึงวันที่ ๒๕
รวม ๗ วัน ๗ คืน แต่คำสำคัญที่เพ่งແຕ່ງให้มีขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๒

พิธีการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑
เวลา ๑๖.๓๐ น. เบื้องงาน พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ที่
ปราสาทอนุสาวรีย์ เวลา ๒๐.๐๐ น. รุกคอกไม้เพลิง มีมหรสพ
ต่าง ๆ และมีการออกร้านหน้าศาลากลางจังหวัดเป็นงานใหญ่

วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ เวลา ๐๗.๐๐ น. ถวาย
อาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ ณ ปราสาท เวลา
๐๗.๔๕ น. ข้าราชการฝ่ายทหาร ตำรวจ พลเรือน ลูกเสือ นักเรียน
และพ่อค้าประชาชน วางพวงมาลาสักการะ เวลา ๐๘.๐๐ น. ผู้เป็น
ประธานในพิธีอ่านคำสำคัญแล้ว สรรพพวงมาลาที่รูปท้าวสุรนารี ผู้
ทำหน้าที่พราหมณ์ (คือข้าพเจ้าซึ่งทำมาทุกปี) อ่านโอองการและ
คาถาชุมนุมเทวดา ทำการบวงสรวงสังเวย แล้วเวียนเทียนสมโภช
คือ ผู้เป็นประธานพิธีเวียนเทียนจากพราหมณ์โยกคว้นแล้วส่งต่อ
ไปให้เวียนโดยทักษิณาวัตร ๓ รอบแล้ว พราหมณ์เวียนเวียน
บายศรีและเวียนเทียนเข้าคว้นให้รูปท้าวสุรนารี ประธานพิธีเริ่มอนุสาวรีย์

แล้วทหาร ตำรวจ นักเรียน ร้องเพลงปลุกใจ “นครราชสีมา”
ทหารอากาศบินไปรอบข้าวตอกคอกไม้ เวลา ๐๕.๐๐ น. แล่คองกระบี่
กระบี่ของทบรเวณค่านหน้าอนสาวรีย์ แล้วกรรมการแผนกประกวดพวง
มาลา เข้าตรวจพวงมาลาเพื่อให้คะแนนตัดสินสำหรับให้รางวัลต่อไป
เป็นเสร็จพิธีของคอนเสิร์ตในวันนั้น

การแต่งกาย วันที่ ๒๓-๒๔ ข้าราชการแต่งเครื่องแบบปกติ
(ขาว) พ่อค้าประชาชนแต่งกายสุภาพตามแบบสากลนิยม
ทุกวันนี้มีการแสดงกีฬา การประกวดต่าง ๆ และมีมหรสพชนิด
ต่าง ๆ อย่างมโหฬาร แต่เวลา ๒๐.๐๐ น. ถึง ๒๔.๐๐ น.

คำสดุดี ที่ประธานอ่านนั้น พระพนมมณครานุรักษ์ ข้าหลวง
ตรวจการกระทรวงมหาดไทยภาค ๓ ขอให้ข้าพเจ้าเขียนเมื่อปลาย
พ.ศ. ๒๔๕๑ (เพราะข้าพเจ้ามีพงศาวดารและจดหมายเหตุ โบราณ
เรื่องเจ้าอนเวียงจันทน์) ข้าพเจ้าเขียนแล้วท่านพันเอก พระยาฤทธิรงค์
รณนเรศ ได้กรุณาช่วยตรวจเพิ่มเติมขอให้ตามที่เห็นสมควร ข้าพเจ้า
นำร่างเสนอท่านข้าหลวงตรวจการเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๔๕๑ แล้ว
ประชุมกรรมการพิจารณาแก้ข้อบกพร่องในที่นี้เดือนมกราคม ๒๔๕๒
อีกครั้งหนึ่ง คงมีมติถือใช้สำหรับเป็นประธานอ่านในพิธีประจำปีต่อมา
ทุกปี คงมี

คำสดุดีท่านท้าวสุรนารี วีระสตรี

ท่านผู้มั่งเกียรติกิตติ์หลาย

พินิจลองอนสาววัยท่านท้าวสุรนารี วีระสตรีแห่งชาวจังหวัดนคร
ราชสีมา ซึ่งเวียนมาบรรจบครบรอบยี่สิบในวโรกาสนี้ นับว่าเป็นวันสำคัญยิ่ง
หนึ่ง ซึ่งคล้ายวันแห่งการกอบกู้เอกราชและเกียรติศักดิ์ของชาว
นครราชสีมา โดยท่านท้าวสุรนารี วีระสตรี ได้มอบไว้เป็นอนุสรณ์
แก่โบราณสมัยในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ อันตรงกับวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๔ ปีพุทธศักราช
๒๓๖๕

ท่านท้าวสุรนารี นามเดิม “คุณหญิงโม” เป็นภริยาของ
พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิศาสตร์วิชัย ปลัดเมืองนครราชสีมา ได้ถูก
เจ้าอนุตรธราช ผู้ครองนครเวียงจันทน์ กวาดต้อนไปพร้อมกับชาว
เมืองนครราชสีมา ภายหลังที่เจ้าอนุตรธราชเข้ายึดครองเมืองนคร
ราชสีมาได้แล้ว เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๓๖๕

ในระหว่างที่เดินทางจะไปเมืองเวียงจันทน์ ขณะพักแรมอยู่ที่ทุ่ง
สัมฤทธิ์ ที่ท้องที่อำเภอพิมายนั้น คุณหญิงโมได้ใช้กลอุบายต่าง ๆ จน
เป็นเหตุให้ทหารของเจ้าอนุตรธราชที่ควบคุมไปนั้นไว้วางใจอย่างสนิท
ครั้นแล้ว จึงรวบรวมชายหญิงได้หลายร้อยคน รวมใจกันจับอาวุธเข้า
โจมตีกองทหารควบคุม ซึ่งมีกำลังประมาณ ๒๐๐๐ คน ล้มตายเป็น

เป็นจำนวนมาก ส่วนที่เหลืออยู่เพียงเล็กน้อย ก็แตกหนีกระจัดกระจาย
ไปสิ้น

ครั้นเจ้าอนรุทรราชได้ทราบเหตุการณ์นี้ ก็รีบจัดส่งทหารม้าเร็ว
ประมาณ ๕๐ คนออกไปสืบเหตุการณ์ แต่ครั้นแล้วกลับปรากฏว่า
ทหารม้าเร็วทั้ง ๕๐ คนนั้น ก็ถูกฆ่าล้มตายไปด้วยเกือบหมดสิ้น เจ้า
อนรุทรจึงได้สั่งให้เจ้าสุทริสਾਰรับนำทหารเดินเท้าประมาณ ๓๒๐๐ คน
ทหารม้าอีกประมาณ ๔๐๐ คน ไปทำการปราบปรามและไต่สวนกัน
อย่างสาหัสถึงกลุมบอน ในที่สุดชาวเมืองนครราชสีมาในความควบคุม
ของคุณหญิงโมซึ่งมีกำลังน้อยกว่า แต่หากมีความสามัคคีและมี
ความกล้าหาญเป็นยอดเยี่ยม จึงเป็นฝ่ายได้ชัยชนะอย่างงดงาม และ
ผลของการพ่ายแพ้ในครั้งนั้น เป็นเหตุให้เจ้าอนรุทรราชหมดความมานะ
ที่จะนำทหารมาโจมตีกรุงเทพพระมหานคร ตามที่ได้ตั้งความมุ่งหมาย
ไว้แต่เดิมเพราะเกรงว่า ถ้ายกกองทัพไปตีกรุงเทพมหานครแล้วขณะ
ที่ทำการสู้รบกันอยู่นั้น อาจถูกกองทัพทางเมืองนครราชสีมาไปช่วย
เป็นศึกกระหนาบได้ จึงได้รับลอบทัพกลับไปเมืองเวียงจันทน์เมื่อวันที่
๒๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๓๖๕

เมื่อเหตุการณ์นี้ คุณหญิงโมได้ปฏิบัติไปแล้วทั้งมวลนั้น ได้
ทรงทราบถึงไฉ่ฉาดของอุลพระบาท พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาคุณหญิงโม ให้ดำรงฐา-
นันดรศักดิ์เป็น “ท้าวสุรนารี” พร้อมด้วยพระราชทานเครื่องยศ

ทองคำเป็นบำเหน็จแห่งคุณงามความดีเท่านั้นมา ครั้นต่อมาภายหลัง
ทางราชการได้จัดสร้างอนุสาวรีย์ขึ้น เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองเกียรติอัน
สูงเด่น และระลึกถึงคุณความดีของท่านสืบไปจนชั่วฟ้าดินสลาย

เกียรติประวัติของท่านท้าวสุรนารีในครั้งนั้น ได้แสดงให้ประจักษ์
แจ้งในความมานะอดทน ประกอบไปด้วยความกล้าหาญเป็นอย่างเลิศ
ทั้งนี้เพื่อบริการไว้ซึ่งเกียรติและอิสสระภาพของชาติ โดยมีได้คำนึงถึง
อันตรายอย่างใดแม้แต่ชีวิต ความเป็นสตรีเพศของท่านหาได้นำมาซึ่ง
ความอ่อนแอแต่ประการใดไม่ ตรงกันข้ามท่านท้าวสุรนารีได้แสดงความ
กล้าหาญเด็ดเดี่ยวประดุจชายชาติทหารหาญอย่างสมบูรณ์ แม้จะตก
อยู่ในภาวะคับขันเต็มไปด้วยอันตรายอย่างน่าหวาดเสียวเพียงใด ท่านก็
หามีความสะทกสะท้านไม่แม้แต่น้อย คงมุ่งมอบชีวิตให้เป็นชาติพลี
เพื่อหวังยกย่องเกียรติและอิสสระภาพของชาติจนถึงวาระอันสุดท้าย ซึ่ง
ในที่สุดก็ได้นำผลสำเร็จอันใหญ่หลวง คือชัยชนะที่เต็มไปด้วยเกียรติ
อย่างสูงมาสู่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ประชาชนชาวจังหวัดนครราชสีมา

เกียรติคุณของท่านท้าวสุรนารี วีระสตรีไทย ย่อมเป็นอนุสรณ์
ฝังแน่นอยู่ในความทรงจำของบรรดาญาติพี่น้องชาวไทยตลอดมาทุกยุค
ทุกสมัยอย่างกระชับ แม้ท่านได้ล่วงลับไปสู่สุคติภพแล้ว เป็นเวลา
๑๐๖ ปีจนถึงพุทธศักราช ๒๕๐๑ ก็ตาม เกียรติคุณอันรุ่งโรจน์ของ
ของท่าน ก็หาได้เลือนลางหายไปแต่ประการใดไม่ สมควรแก่ประชา-

ชนชาวไทยพึงปฏิบัติเจริญรอยตามบุพการีนสืบไป
ณ บัณฑิตถวาระอันเป็นศุภมงคลฤกษ์ ซึ่งบรรดาข้าราชการ
พ่อค้า คหบดี และประชาชนชาวจังหวัดนครราชสีมา ต่างพร้อมใจ
กันเป็นเอกฉันท์ ในอันที่จะประกอบกิจพิธีเฉลิมฉลองอนสาวรีย์ท่านท้าว
สุรนารี วีระสตรีไทย ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๑ เพื่อแสดงกตัญญู
กตเวทิตุณ และเพื่อการสักการะทอวงวิญญาณอันประเสริฐสุด
ขอทวงวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์แห่งท่านท้าวสุรนารี วีระสตรีไทย อันสถิต
อยู่ในอมรแมนแดนสวรรค์ จงโปรดทราบด้วยญาณวิถิ และขอได้โปรด
ประทานความร่วมมือเป็นสุข และให้ความคุ้มครองแก่ปวงข้าพเจ้า
ทั้งหลายโดยทั่วกันด้วยเทอญ

แก้คำผิดในหนังสือ “อุปกรณ์การทักสา ปราสาทหินพิมาย ฯ”

หน้า	๕	บรรทัด	๓๐	ใด	แก้เป็น	ได้
”	๖	”	๘	ไซ	”	ไซ
			๓๔	เมือง	”	เมือง
			๓๗	เพชรบูรณ์	”	เพชรบูรณ์
”	๗	”	๒	ชน	”	ชน
”	๘	”	๒	เวถาน	”	เวถาน
”	๓๒	”	๗	ความนิยม	”	ความนิยม
”	๓๘	”	๘	พิพิธภัณฑสถาน	”	พิพิธภัณฑสถาน
”	๓๙	”	๓๖	นับ	”	กับ
”	๔๓		ได้รูป	๖๖๗ ๗๒๕	”	๖๖๗ - ๗๒๕
”	๔๘	”	๓๐	อย่าง บันตุม	”	อย่างบันตุม
”	๕๑	”	๓๓	นครราชสีมา	”	นครราชสีมา
”	๕๔	”	๕๑	กระทรวงมหาดไทย	”	กระทรวงมหาดไทย
		”	๓๒	พงศาวดาร	”	พงศาวดาร
		”	๓๕	เด่นอ	”	เด่นอ
”	๖๐	”	๓๕	เวียงจันทร์	”	เวียงจันทน์

ប៊ុនហ៊ុន រូបប៊ុនហ៊ុនសក្ការាជវិហារស័យ
អាបប៊ុន ប៊ុនរាជ ប៊ុនហ៊ុនសក្ការាជ ប. ៣. ២៤០២
